

Doğalcı Ateizm Açısından Etiğin Temellendirilme Problemi

The Problems of the Grounding of Ethics in Terms of
the Atheistic Naturalism

Fatma GÜLTEKİN'

•ftmgultekin@hotmail.com• ORCID > 0000-0002-4709-6228

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 22 Ağustos / August 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 30 Kasım / November 2022

Yıl / Year: 2022 | **Sayı – Issue:** 53 | **Sayfa / Pages:** 481-508

Atıf/Cite as: Gültekin, F. "Doğalcı Ateizm Açısından Etiğin Temellendirilme Problemi"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 53, Aralık 2022: 481-508.

Yazar Notu / Author Note: "Bu makale Prof. Dr. Ferit Uslu danışmanlığında 2019 yılında tamamlanan "Ateizm Açısından Ahlakın Temelleri Problemi" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak üretilmiştir."

DOĞALCI ATEİZM AÇISINDAN ETİĞİN TEMELLENDİRİLME PROBLEMİ

ÖZ:

Bu makalede, Sam Harris ve Richard Dawkins'in doğalcı ahlaki temellendirmesi eleştirilecektir. Doğalcı ahlak, ahlaki doğa yasalarına indirgeyerek açıklar. Maddeden başka bir gerçeklik olmadığını ve din ile bilimin çatıştığını savunan doğalcı ateizmin en önemli temsilcileri yeni-ateist Richard Dawkins ve Sam Harris'tir. Dawkins, ahlaki evrimsel biyoloji açısından "bencil gen" üzerinden açıklar. Harris ise iyi oluşu, sinirbilim ve ateist maneviyat açısından bilince dayalı ahlakın amacı olarak açıklar. Her ikisi de nesnel ve evrensel bir ahlakın mevcut dinler tarafından değil bilim tarafından oluşturulabileceğini savunuyor. Ancak burada doğalcılığın ateizm ve materyalizm ile birlikte düşünüldüğünde rasyonel bir gerekçelendirmenin mümkün olmadığı ve evrimsel biyoloji ve sinirbilimin evrensel ahlak kurallarını ortaya koyamayacağı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Etik, Ateizm, Doğalcılık, Temel, Temellendirme.

THE PROBLEMS OF THE GROUNDING OF ETHICS IN TERMS OF THE ATHEISTIC NATURALISM

ABSTRACT

In this article, the naturalistic moral justification of Sam Harris and Richard Dawkins will be criticized. Naturalist morality explains morality by reducing it to natural laws. The most important representatives of naturalist atheism, which argues that there is no reality other than matter and that religion and science conflict, are neo-atheist, Richard Dawkins and Sam Harris. Dawkins explains morality based on the "selfish gene" in terms of evolutionary biology. Harris, on the other hand, explains well-being as the goal of morality based on consciousness in terms of neuroscience and atheistic spirituality. Both argue that an objective and universal morality can be formed by science, not by existing religions. However, here it will be argued that when naturalism is considered together with atheism and materialism, a rational justification is not possible and that evolutionary biology and neuroscience cannot reveal universal moral rules.

Keywords: Ethics, Atheism, Naturalism, Ground, Grounding.

GİRİŞ

Ahlakın din ve Tanrı olmaksızın temellendirilmesi ateizmin en önemli problemlerinden biridir. Ateist ahlakın temellendirilmesi sorunu, dini ahlakın ve Tanrı inancına dayalı ahlakın sorgulanması sonucunda, bu ahlak anlayışlarına karşı seküler ahlak arayışı esnasında oluşmuştur denilebilir.^[1] Sekülerleşme Batıda başlayan ve gelişen Hıristiyan dünya ile bilim dünyasını karşı karşıya getiren düşünce sürecidir. Modern ontik ikiliğin oluşmasına katkısı büyüktür: Bir yanda zihin diğer yanda anlam kıtlığı çeken mekanik evren vardır.^[2] Doğalci ateistler mekanik evrene yoğunlaşarak ahlakı kılavuzsuz evrim teorisine ve bilimsel verilere göre açıklar. Madde dışında bir gerçeklik olmadığını, din ve bilimin çatıştığını savunan doğalci ateizmin günümüzde en önemli temsilcileri yeni-ateist Richard Dawkins ve Sam Harris'tir.^[3] Dawkins ateist ahlaka evrim biyolojisi açısından bencil gen teorisi ile bir açılım yaparken, Harris sinirbilim ve dinsiz maneviyat açısından esenlik amacından yola çıkarak bir açılım yapmaya çalışır. Ateist ahlakın temellendirmesinde ise başlıca problem zemin sorunu ve bu temellendirmenin hangi zemin üzerine yapıldığı sorunudur. Sağlam, bağlayıcı ve evrensel bir etik için ateist düşünürlerin açıklamalarında rasyonelliği sağlamaları gerekir. Bu bağlamda akli, açık, anlaşılır kavramları kullanmaları, zemini tartışmaya yer vermeyecek şekilde oluşturmaları, rasyonel nihai bir amacı belirlemeleri, bilimsel yöntemden ayrılmamaları gerekmektedir. Gittikçe globalleşen ancak beraberinde savaş ve terörün de tırmanışa geçtiği dünyamızda dünya barışını sağlama çabasına katkıda bulunmaya çalışan çabalar önemli hale gelmiştir. Bu makalede din bilim karşıtlığı üzerinden etik çalışmasının barışa ne kadar hizmet edebileceğini kritik ettik ve çatışma üzerinden etiğin temellendirilmesi problemini görebilmeyi amaçladık. Sadece din adına hareket eden değil bilim adına hareket eden irrasyonel anlayışlar da bulunmaktadır ki bu anlayışların irdelenmesi bilimsel temellendirme iddialarından dolayı oldukça önemlidir. Bilimsel temeli olan evrensel bir ahlak oluşturma iddiasının rasyonelliğinin kritik edilmesi hem literatüre katkı hem de din ve bilim arasındaki diyaloga katkı açısından oldukça önemlidir. Makalede dört başlık etrafında bu iddia kritik edilecektir: 1. Başlık: Kavramsal çerçeveyi içerir. Yeni-ateistler ahlakı, kılavuzsuz evrim, doğalçılık ve materyalizm ekseninde, indirgemeci metotla temellendirmeye çalışır. Bu yüzden kavram sıkıntısı yaşamakta ve sık sık ahlak felsefesine ait kavramları ya da klasik dini, mistik görüşlerin kavramlarını kullanmaktadırlar. Bu durum kavramsal bir karmaşaya neden olmaktadır. Bu açıdan ahlak felsefesine ait kavramların izahı önemlidir. Birinci başlıkta, etik, ateizm, yeni-ateizm, kavramları incelendi. 2. Başlık: Etiği bilimle temellendiren yeni-ateistlerin doğalci prensip-

[1] Bkz. Seküler hümanizm iddiaları için bkz. Matt Cherry, Molleen Matsumura. 10 Myths about Secular Humanism. *Free Inquiry*, 18/1 (kış, 1997/1998) Erişim Tarihi 01.11.2022, <https://secularhumanism.org/category/the-humanist-hope/>.

[2] Charles Taylor, *Seküler Çağ*, çev. Dost Körpe, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 909.

[3] Emre Dorman, *Teolojik ve Felsefi Açıda Din Bilim İlişkisi*, (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2019),18.

lerini ve ilişkili olduğu yaklaşımları içerir. Etiğin neyin üzerine bina edileceğini görmeyi amaçladık. 3. Başlık: Yeni-ateizmin ahlaki bilimsel yolla temellendirmesini ele alındı: Dawkins’in evrim biyolojisi ve Harris’in sinirbilim ve bilinçli dinsiz maneviyat açısından açıklamaları yer almaktadır. 4. Başlık: Yeni-ateizmin ahlaki bilimsel temellendirme imkânı kritik edildi: Dawkins’in evrimsel biyoloji disiplinini içinde, bencilliği mi yoksa özgeciliği mi hangisini temele aldığı? Harris’in ise sinirbilimle ve dinsiz maneviyatla esenliği mi yoksa bilinci mi hedeflediği? Nesnel, evrensel, bağlayıcı bir ahlak oluşturup oluşturamadıkları analiz edilmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Etik teriminin pek çok farklı kullanımı vardır. En sık kullanılan etik terimi; “insanların, davranışlarını kendilerine göre düzenlediği bir ilkeler sistemi ya da dizisi” dir. Aynı zamanda teorik alanda da kullanılır.^[4] Etiğin ilgilendiği belli başlı sorular: İyi bir yaşam ne tür bir yaşam olmalıdır? İnsan hayatını yaşarken seçimlerini neye göre ve nasıl yapmalıdır? İyinin doğası nedir? Hangi davranışların ahlaki olduğu türünden sorunlardır.

Etik ve ahlak günlük yaşamda sıklıkla aynı anlamda kullanılır. Aydın, ahlak kavramını İngilizcedeki *ethics*’in yerine kullanmıştır.^[5] Aynı şekilde Süleyman Hayri Bolay da etiğin yaygın bir biçimde günlük hayatta ahlak yerine kullanıldığını söyler.^[6] Antony Flew’e göre etik, felsefenin ahlaki değerlerini inceleyen bir disiplindir. O da etik ile ahlakın birbirlerinin yerine sıklıkla kullanıldığını söyler.^[7] İoanna Kuçuradi ise farklı olarak etik ile ahlak arasında ayrıma gitmiştir. Kuçuradi, değerlendirme göreliliği olgusundan yola çıkarak değer sorunlarının görececilik ve mutlakçılık ikilemi dışında ele alınabileceğini savunmuştur. Felsefi etiğin, moral-lerin etkisinden kurtulması gerektiğini, hala “değer biçmelere” yani “moral değer yargılara dayandığını” söyler. Kuçuradi antropolojik bakışın gerekliliğini savunmuştur.^[8] Günümüzde etik teriminin klasik anlamından farklı başka kullanımı daha vardır. Etik teriminin insan hakları dahil tüm canlıların haklarıyla ilgili kullanımı söz konusudur.^[9] Etiğin hak kavramıyla genişletilmesi Dawkins gibi evrim biyologlarının önünü açmıştır denilebilir. Dawkins türsel sınıflandırmayı kabul etmemekte ve insanın hayvandan daha ayrıcalıklı haklara sahip olmasını eleştirmektedir.^[10]

[4] A.A.Stroll, vd. *Etik Kuramları*, çev. Mehmet Türkeri (ed), (İstanbul: Lotus Yayınevi, 2017), 11. Çevirmenin Notu: Etik tanımı; Etik, R. H. Popkin ve A. Stroll tarafından yazılan *Philosophy Made Simple* (New York 1956) adlı kitabın Ethics bölümünden alınmıştır.

[5] Mehmet S. Aydın, *Tanrı-Ahlak İlişkisi*, (Ankara: TDVY, 1991), 21-22.

[6] Süleyman Hayri Bolay, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2013), 7.

[7] Antony Flew, *Felsefe Sözlüğü*, (Ankara: Yeryüzü Yayınevi, 2005), 179.

[8] İoanna Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, (İstanbul: Yankı Yayınları, 1971), 144-145.

[9] Alain Badiou, *Etik*, çev. Tuncay Birkan, (İstanbul: Metis Yayınları, 2006), 21.

[10] Richard Dawkins, *Kör Saatçi*, çev. Feryal Halatçı, (Ankara: Tübitak, 2002), 335.

Etik ile ilgili olarak bir başka önemli gelişme, Anglo-Sakson felsefe geleneği içinde, 20. yüzyıldaki geleneksel pragmatist etik savunucuları tarafından çözümleneci etik olarak geliştirilen meta-etiktir.^[11] H.John McCloskey'e göre bilindik tanımıyla meta-etik; ahlaki kavramların analizini yapar; onları mantıksal yönde inceler ve işlevlerini keşfetmeye çalışır. Ahlaki kelimeler tanımlayıcı işlevdeyse, meta-etik kelimelerin anlamlarını keşfetmeye çalışır. Ahlaki ifadeler duygu ya da emir vb. bildiriyorsa meta-etik mantıksal olanı aydınlatmaya çalışır.^[12] Harun Tepe'ye göre meta-etik üç farklı türde sorunla uğraşır: 1. Anlam sorunları: Temel etik kavram veya terimlerin anlamlarını çeşitli düzeylerde soruşturmaktadır. 2. Doğrulukla ilgili sorular: Ahlaki yargıların bilgisel değerini ve diğer yargılardan farklılıklarını araştırır. 3. Yöntem sorunları: Ahlaki yargıların temellendirilmesini ve temellendirme işlemlerindeki mantığı sorgular. Yöntem sorunları, çoğunlukla meta-etik'in temel sorunları olarak görülmüştür.^[13] Meta-etik analitik etik olarak da değerlendirilir. Cevizci, eleştirel ve çözümleyici içeriği ile birlikte, hem klasik etiği varsaydığı için hem de normatif etik üzerine inşa edildiği için analitik etiği, meta-etik olarak değerlendirir.^[14]

Ahlakta önemli bir diğer kavram ateizm kavramıdır. Aydın Topaloğlu, ateizmin tanımı noktasında farklı yaklaşımların olduğunu ancak ateizmin tanımlanmasının ve anlaşılmasının teizmin tanımlanıp anlaşılmasına bağlı olduğunu belirtir. Çünkü teizme tepki olarak çıkmıştır. Topaloğlu, Türkçedeki “*Tanrıtanıma*”^[15] teriminin ateizmin yerine geçebileceğini fakat kültürümüzde ateizm teriminin daha yalın daha sık kullanıldığını belirtir. Ateizm terimini kullanmayı tercih eden Topaloğlu, yaratıcı ve aşkın bir Tanrı'ya inanan ve bu inancını temellendirmeye çalışanların teist olarak tanımlandığını bu durumda ateistin de yaratıcı ve aşkın niteliklere sahip Tanrı inancına sahip olmayan olarak tanımlanacağını söylemektedir. Bu kavram “*Tanrı düşüncesine sahip olmamak*”, “*Tanrı'nın varlığını bilinçli reddetmek*”, “*Tanrı'ya yaşama sokmamak*”, “*Tanrı'nın varlığına ilgisiz kalmak*”, *varlığını ya da yokluğunu tartışmayı anlamsız bulmak gibi çeşitli anlamlarda kullanılmıştır.*^[16] Ateizmin reddettiği tanrılar arasında görüş farklılıkları vardır. Örneğin, Nietzsche ve ateist varoluşçuların istemediği Tanrı, Kant'ın ahlak Tanrısıdır.^[17] Feuerbach insanın isteklerine ulaşabilmek için kendi kendine yarattığı Tanrıyı eleştirir. Her toplum genelde istekleri doğrultusunda Tanrı inancını kendisi oluşturmaktadır.^[18] Ateizm ilkçağlardan beri değişik şekillerde varlığını sürdürmüştür. Antik dönemde

[11] Doğan Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, (İstanbul: İnkilâp Yayınları, 2004), 142.

[12] H. J. McCloskey, *Meta-Ethics And Normative Ethics*, (Netherlands: Nijhoff / The Hague, 1969), 2-3.

[13] Harun Tepe, *Etik ve Metaetik*, (Ankara: Türk Felsefe Kurumu, 2011), 93-94.

[14] Ahmet Cevizci, *Etik-Ahlak Felsefesi*, (İstanbul: Say Yayınları, 2014), 184.

[15] Şükri Haluk Akalın, *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Tdk, 2011), 2264.

[16] Aydın Topaloğlu, *Teizm ya da Ateizm*, (İstanbul: Furkan Kitaplığı-Kaknüs Yayınları, 200), 13-19.

[17] Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1987), 176-177.

[18] İbrahim Coşkun, *Ateizm ve İslam*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 98.

doğa üzerine çalışmalar yaygındır. Ortaçağ döneminde genellikle dinin hâkimiyeti söz konusu olduğu için ateizm yaygın değildir. Topaloğlu, genel olarak modern dönem ateistlerinin insan özgürlüğü ile Tanrı iradesi arasında bir uçurum gördüğünü ve insanı tercih ettiğini söyler. Bu dönemde özelde Hristiyanlık olmak üzere bütün dinler reddedilmiş, Tanrı kavramı kapsamlı eleştirilmiştir. Daha sonra bu felsefi problem politikleşerek ideolojik dünya görüşü oluşmuştur. Topaloğlu, sonrasındaysa ideolojik ateizmin Marksist ve Leninist dünya görüşünün parçası haline dönüştüğünü ve “bilimsel ateizm” adıyla tanındığını söyler. *Materyalist ateistler ateizmin bilimsel temellere yani materyalizme dayandığını, dinin ise toplumsal bir olay olduğunu savunmuşlardır.*^[19]

Ateizmin türleri vardır. Murtaza Korlaelçi'ne göre iki tür ateizm vardır: 1. Teorik ateizm: Tanrı'nın varoluşunu reddetmektedir. Atestin bu sonuca varabilmesi için önce Tanrı hakkında bilgi sahibi olması, tecrübe dünyasının ötesinde olsa da Tanrı hakkında karar vererek sonuca ulaşacak durumda olması gerekmektedir. Tanrı'nın varoluşunu kesin olarak tasdik etmeyen her doktrin bu grupta değerlendirilir. Bu açıdan agnostisizm; Tanrı problemini çözülemez görür. Semantik ateizm; bu problemi anlamsız bulur. Panteizm; Tanrı ve kainatı yalnızca 'Bir' kabul eder. Her şey Tanrı'dır. Kısaca, düşünce planında yer alan teorik ateizm evrene etki eden bir aşkınlığı kesin olarak tasdik etmez. 2. Pratik ateizm: Tanrı'nın varlığını inkar etmeyen ancak Tanrı'ya yaşamında yer vermeyenlerin ateizmidir. Tanrı'nın yaşama müdahil olmadığı değerler sistemine göre yaşamayı tercih eder. Pratik ateizm dini ilgisizlikle yakın bir tutuma sahiptir. İkisi de Tanrı'yı bir değer olarak görmez. Tanrı probleminde varoluşçu bir düzeyi tanımayan pratik ateizm, Tanrısız ahlak oluşturulabileceğini savunur.^[20] Dünya genelinde 34 ülkede yapılan PEW 2019 araştırmasına göre, %45'lik bir oran ahlaklı olmak ve iyi değerlere sahip olmak için Tanrı inancını gerekli görürken, %55 ahlaklı olmak ve iyi değerlere sahip olmak için Tanrı'ya gerek olmadığını söylemiştir.^[21] Bu oran dünya genelinde pratik ateizmin daha yaygın olduğu noktasında fikir vermektedir.

Dorman'a göre bilimsel ateizmin literatürdeki diğer adı yeni-ateizmdir. Yeni-ateizmin iddiası; bilimin ateizmle ilişkisi olduğu ve bilimle dinin çatıştığıdır.^[22] Yeni-ateistler ahlakın tek meşru kaynağı olarak doğa bilimlerini görürler. Dini, sosyolojiyi, antropolojiyi, teolojiyi önemsiz görüp gündelik hayat bilgisini de önemsemez, bilimcilik yaparlar.^[23] Bilgili, yeni-ateistlerin dini ve bilimi oldukça

[19] Aydın Topaloğlu, *Teizm ya da Ateizm*, (İstanbul: Furkan Kitaplığı-Kaknüs Yayınları, 2001), 20-23.

[20] Murtaza Korlaelçi, “Ateizm ve Çeşitleri”, *Felsefe Dünyası*, 2/46 (2007), 12-44:16-18.

[21] “The Global God Divide”, Report (July/20 2020), Erişim Tarihi 21.11.2022 <https://www.pewresearch.org/global/2020/07/20/the-global-god-divide/>

[22] Emre Dorman, “Bilimsel Ateizm'e Ateist Düşünürler Tarafından Getirilen Eleştiriler”, *Kaygı*, 18/11 (2019), 480-497: 481.

[23] Enis Doko - Mehmet Bulgen, *Güncel Kelam Tartışmaları II*, Enis Doko (ed) - Mehmet Bulgen (ed), (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2021), 184-199:185-186.

farklı ele aldıklarını, din ile bilim arasında mutlak çatışma olduğunu düşündüklerini belirtir. Onlara göre din mücadele edilmesi gereken toplum hayatından tamamen silinmesi gereken öğretiler bütünüdür. Dinin yarattığı yıkımın ancak bilimin rehber edinilmesiyle giderilebileceğine inanırlar. Yeni-ateistler bilimsel teorilere ve Darwinci evrim teorisine sık sık başvururlar.^[24] Bu açıdan evrim etiği iyi bir veri kaynağıdır. İnsana ait tüm sosyal ve psikolojik davranışları bilimsel açıdan incelemeyi amaçlayan evrim psikolojisinin alt dalıdır.^[25] Doğalci ateizm sağlam gerekçelere dayandırarak ahlakı nesnel ve evrensel kılmak istediği için prensiplerini ve ilişkili olduğu görüşleri tanıtmakta fayda vardır.

2. DOĞALCI ATEİZMİN PRENSİPLERİ VE İLİŞKİLİ OLDUĞU GÖRÜŞLER

Doğalcılık; felsefe ve bilimde tüm açıklamaları doğa yasalarına indirgeyerek yapmak anlamına gelir, ahlakta ise bunu “iyi” ve “haz” kavramına indirgeyerek yapar. Mekaniğin indirgenebilirlik ilkesini kullanır.^[26] Kuçuradi’ye göre etikte artık önemli olan şeylerin temellerine ulaşmak değildir. Dünya olduğu gibidir, bu yüzden de asıl önemli olan insanın nasıl davranacağını bilmesidir. Bunun için kişinin yaşadığı hayata dayanması gerekir.^[27]

J. Grier Hibben’e göre, ahlakta doğalcılık neyin olması gerektiğinin değil, neyin olduğunun bilimidir. Ahlakta doğalcılık etik bilimine izin verirken metafiziğe izin vermez. Örneğin, kozmoloji; tümevarımsal araştırmaların keşfetmiş olabileceği doğa yasaları açısından evrenin açıklamasını araştırır. Ancak çağlar boyunca katlanarak gelen bir amacın olup olmadığı sorusuyla ilgilenmez.^[28] Doğalcılık; mutlak panteist bir sistem olmadığı gibi mutlak anlamda materyalizm felsefesi de değildir. Hibben, doğalcılık ve materyalizm kavramlarının yakından ilişkili olduğunu, ikisinin sıklıkla eşanlamli olarak kullanıldığını söyler. Doğalcılık terimi felsefi olup teolojik anlamda kullanılmadığı gibi doğaüstücülüğün karşısında da kullanılmamıştır. Sadece ‘aşkın’, yukarıya dönük sorularla ilgilenmemektedir. Hibben, doğalcılığın önerdiği antitezin doğal olanla rasyonel olan, doğal olanla tinsel olan arasında bir yeri olduğunu söyler.^[29]

[24] Bkz. Alper Bilgili, *Bilim Ne Değildir*, (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2018), 35-58.

[25] Michael Shermer, *İyilik ve Kötülüğün Bilimi*, çev. Sinem Gül, (İstanbul: Varlık Yayınları, 2007), 16.

[26] Orhan Hançerlioğlu, “Doğalcılık”, *Felsefe Ansiklopedisi*, 1/332. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.

[27] Ioanna Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, (İstanbul: Yankı Yayınları, 1971), 147.

[28] John Grier Hibben, “Naturalism”, *The Encyclopedia Americana*, (Unv. Of Wisconsin) 19/771, (New York, Chigago: The Encyclopedia Americana Corporation, 1919). Erişim 03.11.2022, <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=wu.89094370723&view=1up&seq=5&q1=Naturalism>.

[29] John Grier Hibben, “Naturalism”, *The Encyclopedia Americana*, (Unv. Of Wisconsin) 19/771, (New York, Chigago: The Encyclopedia Americana Corporation, 1919). Erişim 03.11.2022, <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=wu.89094370723&view=1up&seq=5&q1=Naturalism>.

Günümüzde iki temel yaklaşım kabul görmüştür: 1. Ontolojik doğalcılık: Doğal gerçeğin nedensel gerçeği tükettiğini düşünür. Doğal nedensel varlıklar ve doğal nedensel güçlerden başka varlık yoktur. Yani varlık olarak sadece doğa vardır. 2. Metodolojik doğalcılık: Metodolojik doğalcılığa göre bilim tarafından tanımlananlar dışında nedensel varlıkların ötesinde nedensel varlıklara inanmak için bir neden yoktur. Günümüzde doğalcılar her iki temel yaklaşımı da onaylar.^[30] Genel olarak kabul gören ise metodolojik doğalcılıktır. Metodolojik doğalcılığa göre bilim fizik dünyayı incelerken dini kaygıları dışarıda tutmalıdır. Bu doğaüstü etmenlerin reddi anlamına gelmemektedir. Sadece bilim insanlarının bilimsel teori geliştirirken maddesel varlıklara ve onların güçlerine başvurarak bilimsel çalışma yapması demektir.^[31]

Caner Taslaman'a göre ateizm, doğalcılık, materyalizm arasında yakın ilişki vardır ve çoğunlukla birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Doğalcılar fiziksel olmadığı için Tanrı'nın varlığına karşıdır. Ancak bazı ateistler doğaüstü bir gücü kabul edebilir. Taslaman yeni-ateistleri maddi doğa dışında bir şeyi kabul etmedikleri için hem materyalist hem doğalcı olarak değerlendirir.^[32]

Doğalcılığın ise dört ana prensibi olduğu düşünülür: 1. Dünyadaki her bir olay veya durumun nedensel veya mekanik olarak bir açıklaması vardır. Her olay önceki olayın, durumun ya da değişimlerin bir sonucudur. 2. Dünyayı açıklayabilmek için Tanrı gibi ya da herhangi bir doğaüstü güce ihtiyaç bulunmamaktadır. 3. İnsan tamamen bu doğal dünyanın bir parçası olup dünyada işleyen sistemin yalnızca tesadüfi bir ürünüdür. 4. Ampirik olmayan yollarla bilinen mutlak değerler veya aşkın normlar yoktur. Değer ve normlar insan tutumlarına bağlı olup insanın ihtiyaç ve hoşnutluğunun bir işlevi olarak vardır.^[33]

3. YENİ-ATEİZMİN AHLAKİ BİLİMSEL YOLLA TEMELLENDİRMESİ

Richard Dawkins bencil gen hipoteziyle ahlakın temeline ilişkin bilimsel açıklama getirir ancak evrimi temel alan bir ahlak anlayışını savunma amacı yoktur. İnsanların ahlaki olarak nasıl davranması gerektiği ile uğraşmamaktadır. Daha temel bir konuyla uğraşmaktadır: “Genel merhametsiz bencillik yasası.” Dawkins kişisel olarak “genel merhametsiz bencillik yasası” merkezli insan toplumunu tiksindirici bulmaktadır. Ortak bir amaç için bireylerin işbirliği yaptığı cömert, özverili bir toplum kurmayı ahlaki olarak kendisinin de dilediğini ancak bunun için biyolojik doğadan çok az yardım alınabileceğini önemle vurgular. Cömertliğin ve özgecili-

[30] Graham Oppy, *Naturalism and Religion*, (London-New York: Routledge, 2018), 11-12.

[31] Kelly James Clark, *Bilim ve/veya Din*, çev. Enis Doko-İbrahim Akbudak, (İstanbul: Destek Yayınları, 2019), 92-93.

[32] Caner Taslaman-Enis Doko, *Kur'an ve Bilimsel Zihnin İnşası*, (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2017), 18-19, 38.

[33] "Naturalism" *The Encyclopedia Americana*, 19/796, USA Connecticut: Americana Corporation, 1979.

ğın öğretilmesi gerektiğini çünkü bencil doğduğumuzu özellikle belirtir. Dawkins bencil geni anladığımızda en azından bencil genin tasarımlarını değiştirme şansımızın olabileceğini savunur bu insandan başka hiçbir türün arzuladığı bir şey değildir. Dawkins'in savı insanların ve tüm diğer hayvanların genler tarafından yaratılmış birer makine olduğudur. Genler oldukça rekabetçi bir dünyada hayatta kalmayı başarmışlardır. Bu sonuç Dawkins'e genlerin nitelikleri olması gerektiği fikrini vermiştir. Bu nitelik merhametsiz bir bencilliktir. Bu merhametsiz gen bencilliği bireyin davranışını bir şekilde etkilemektedir. Ancak bireysel hayvanlar seviyesine çıktığında genin bencil hedeflerine ulaşabilmesi için sınırlı bir şekilde özgeciliği teşvik ettiği durumlar vardır. Bu özel ve sınırlı bir özgecilik olup türlerin birbiri için özgeciliği kastedilmemektedir. Dawkins türlerin birbirlerini tamamlamadığını, birbirlerinin iyiliği için uğraşmadıklarını düşünür.^[34] Ona göre evrimin doğal seçimle işlediğini söyleyen Darwinci görüş, iyilik, ahlak, namus, duygudaşlık ve merhamet gibi ahlaki eğilimleri açıklayamamıştır. Doğal seçim temel güdüleri; açlık, korku, cinsel arzuları açıklayabilmektedir. Bunlar sağ kalmamızı sağlayan genlerimizi koruyan arzulardır. Ancak merhamet, iyilik, ahlak, duygudaşlık, namus vb. açıklayamamaktadır.^[35]

Dawkins'in kitaplarında genel olarak özgeciliği iki anlamda kullandığı görülmektedir: Akriba özgeciliği;^[36] bakım, koruma, besleme, ağırlıklıdır. Diğeri de karşılıklı özgecilitir;^[37] doğada eşeklerin birbirinin sırtını kaşması örnek olarak verilebilir. Bir başka örnek, insanların birbirlerine "sana ihtiyacım var!" demesidir. Özgecilik ve bencillik tanımlarını öznel değil, davranışsal tanımlamıştır. Bireyin bedeni kişinin bütün genlerinin sayılarını gelecek nesillere aktarmaya yarayan bir araçtır. Bu açılıma göre 'özgecil davranış' ve 'bencil davranış' bir hayvan bedeninin diğerine karşı yönelttiği davranış anlamına gelmektedir.^[38] "Genişlemiş Fenotip" adlı kitabındaysa özgeciliğin evrimini açıklamak için organizma grupları arasında gerçekleşen varsayımsal doğal seçim sürecini kullanmıştır.^[39] Etiket özgecilik; insanların arasında karşılıksız yardımı ifade eder. Azami derecede sosyal özgecilikler

[34] Richard Dawkins, *Gen Bencildir*, çev. Tunç Tuncay Bilgin, Uygur Polat, (İstanbul: Kuzey Yayınları, 2016), 26.

[35] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 197.

[36] Bkz. Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 202-204.

[37] Bkz. Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 199-200.

[38] Dawkins, *Gen Bencildir*, 71.

[39] Bkz. Richard Dawkins, *Genişlemiş Fenotip*, çev. Çağatay Tarhan, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2018), 151-180. Özgeciliğin evrimi ile ilgili doğal seçim süreci, organizma grupları arasında gerçekleşmektedir. Dawkins özgeciliği grup seçilimi ya da tür seçilimi ile açıklamamaktadır. Organizmalar arasında gerçekleşen bu sürecin grup seçilimi ile karıştırılmamasını özellikle ister. Tür seçilimi ise evrimsel değişimlerin doğal seçim yoluyla tür ya da soy düzeyinde gerçekleştiğini savunan teoridir. Dawkins tür seçiliminin bazı temel eğilimlerden sorumlu olabileceğini ancak karmaşık bir uyarlanımı içeren evrimleşmeyi açıklayamayacağını savunur. Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için kitapta, "Organizmalar, Gruplar ve Memler: Eşleyiciler mi? Yoksa araçlar mı?" Başlığına bakılabilir.

için kullanılan bir terimdir. Özgeci kişi maddi, manevi zarara uğrayacağını bilse de başkasının faydasına hareket etmeye devam eder.^[40]

Dawkins ahlakın kaynağı ile ilgili sorunun cevabının dinde değil de evrim teorisinde aranması taraftarıdır.^[41] Evrim teorisinden çıkardığı özgeci türleri açıklamalarının temeline yerleştirir. Bunlar: 1. Genetik akrabalık; özgün bir durumdur. 2. Karşılıklı etki oluşturma özgeciliğidir. Alınan iyilikler verilir; geri ödeneceğini umarak iyilikleri sunma durumudur. Sonrasında gerçekleşenler; 3. Şefkat ile cömertlikle ünlü olmanın yararı bir başka özgecilik türüdür. 4. Dikkat çeken cömertlik taklit edilemez. Güvenilir bir bildiriye dönüşür ve insana özgün ek fayda sağlar.^[42] Bu özellikler evrimsel süreçte ortaya çıkmıştır. İnsanlar ilk zamanlarda babunlar gibi ayırık ve göçebe yaşamaktaydılar. Babun toplulukları kısmen de olsa komşu köy ve topluluklardan uzaktaydı. Topluluk üyesi olan arkadaşları ise aynı zamanda akrabalarıydı. Akraba-arkadaşlarla diğer topluluk üyelerinden çok daha yakın ilişki içindeydiler. Bu ilişkiyle birlikte akrabacılık özgeciliğinin gelişmesi için birçok fırsat ortaya çıkmış, insanoğlu süreç içinde ilkçağlardan bu yana akrabası ve akrabası olmayanla yaşam boyu aynı kişilerle karşılaşmaya meyilli olmuştur. Bu şekilde karşılıklı özgeciliğin doğması için ideal koşullar evrilerek günümüze kadar ulaşmış; özgecilik türlerinden birini ya da dördünü kullanan insan, özgeciliğe doğru genetik eğilimi önemli hale getirmiştir.^[43] Özgecilik doğal seçilimin hedefinde değildir. Akraba dışındaki yabancı türleri kapsamaz. Ancak modern yaşamda insanlar daha çok bir arada yaşamaktadır ve akraba dışında başkalarına karşı iyi huylu olabilmektedir. Dawkins bu problemi doğal seçilimin ‘yan ürün’ ile çözmeye çalışır. Doğal seçilimin hedefi, ‘parmak hesabını’ inşa eden genleri destekleyerek ilerleyen bir doğal seçim sürecidir. Dawkins doğal seçilimin parmak hesaplarının bazen teklediğini, “yan ürün” ortaya çıkardığını savunur. Örneğin, evlat edinme dürtüsü ‘yan ürün’ dür. Dawkins’e göre bu tip özgeci dürtüler babunlar gibi yaşarken beynimiz tarafından programlanmıştır. Ancak bu akrabalar arasında işleyen bir özgeciliktir ve doğal seçilimin ‘parmak hesabı’ sayesinde günümüzde cinsel dürtüler, açlık dürtüleri, yabancı düşmanlığı dürtüleri, merhamet dürtüsü gibi yan ürünler olarak devam etmektedir.^[44] Bunlar insana mutluluk veren değerli teklimlerdir. Yani, doğal seçim, cömertlik ve merhametli olma arzusunu

[40] John Hospers, *Analitik Felsefeye Giriş*, çev. Şahin Filiz, (Ankara: Liberte Yayıncılık, 2017), 308. Davranış kuramları içinde değerlendirilen “Özgecilik”: (Altruizm, Diğerkâmlık): Bir kişinin kendi aleyhine dahi olsa başkalarına karşı takınması gereken tavır için kullanılır. Özgecilik biçimleri: “Başkalarının menfaatlerini düşünmek” saf özgeciler kendi menfaatlerini düşünmezler. Onlar kendilerini tamamen diğer kişilerin hizmetine adanmıştır. “Salt özgecilerden oluşan bir dünya ise imkânsızdır.” Ancak özgeci kişiler karşılıklı birbirlerine hizmet edeceği için sorun yaşamazlar. Temel mantığı “kendimi değil başkasını düşünüyorum” dur.

[41] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 191.

[42] [Richard Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, çev. Tunç Tuncay Bilgin, Kalisto, (İstanbul: Kuzey Yayınları, 2009), 202.

[43] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 202-203.

[44] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 202-203.

inşa etmiştir. İnşa için en iyi yol parmak hesaplarını beyne yüklemektir. Edebiyat, müzik, sanat, hukuk ve hatta din bu etkilerin süzgecinden geçmiştir.^[45] Bu durum Dawkins'e göre insanın ahlaki yönünün din kaynaklı olmayıp, Darwinci geçmişinden kaynaklı olabileceğinin göstergesidir. Dawkins böyle bir ihtimal varsa zihin araştırmalarının evrensel ahlaki kuralları ortaya çıkarabileceğini düşünür.^[46]

Dawkins genlerin bencil ve özgecil biyolojisini incelemeyi hedeflemiştir.^[47] Ona göre bizler yaşam kalım makineleriyizdir. Adı gen olan bencil molekülleri ne olursa olsun korumak için programlanmış robotik araçlarıdır.^[48] Dawkins, evrensel olacak şekilde kabul edilmiş bir gen tanımı bulunmadığının, tanımların kutsal olmadığını, bir sözcüğü kendi mesajı açısından istediği gibi tanımlayabileceğinin farkındadır. Önemli olan tanımın açık ve kesin olmasıdır. Ona göre gen; “yüksek kopyalama kalitesine sahip bir eşleyici” dir.^[49] Genler DNA moleküllerinden, DNA molekülü, “nükleotid adı verilen küçük moleküllerden oluşmuş uzun bir zincirdir.”^[50] Dawkins bu genlerden iyi olanların ölümsüzlük sıfatını kazanmayı hak ettiğini söyler. Genin parçacık özelliği onun yaşlanmayışıdır. Nesiller boyunca bir bedenden diğerine atlamaktadır.^[51] Dawkins'e göre bu iyi genlerin ölümsüzse evrensel nitelikleri de olabilir. Benzer şekilde kısa ömürlü olan geni kötü kılan özelliği de olabilir. Özverili olmak gen düzeyinde kötü, bencillik ise iyi olmalıdır.^[52]

Dawkins odak noktasının “başkalarını düşünme”, yani özgecilik olduğunu özellikle vurgular. Sorguladığı yer; doğal seçilimin sonucu olarak hayatta kalan ya da kalamayan “şey”dir? Hayatta kalan birim, bencildir. Özgecilik, hayatta kalıp kalmama seviyesinde değildir. Darwin'de özgecilik tür seviyesindedir; bireysel organizma “türün yararı” için özgecilik yapar. Ancak doğal seçim gen düzeyindeyse, bireysel organizmaların özgecil davranışları “genlerin iyiliği” için olacaktır. Genin iyiliği için yapılan özgecilik, akrabalarını koruyup gözeten özgecil davranışı anlamayı kolaylaştıracaktır. Gen aynı genin özelliklerini taşıyan akrabalarını bulur korur gözetir ve kendini başka bedende kopyalar. Akriba özgeciliği, gen bencilliğinin kendini bireysel özgeciliğe çevirme yollarından sadece biridir.^[53] Dawkins özgeciliği bilinçaltında aramaz. Özgecilik bir eylemin etkisinin özgecinin ve özgecilikten yararlandığı varsayılan canlının hayatta kalma beklentisinde değişikliği nerede ve

[45] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 204.

[46] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 204.

[47] Dawkins, *Gen Bencildir*, 25.

[48] Dawkins, *Gen Bencildir*, 21.

[49] Dawkins, *Gen Bencildir*, 52. Dawkins G.C. Williams'ın tanımını tercih etmiştir: “Bir gen yeterli sayıda nesil boyunca potansiyel olarak varlığını koruyup bir doğal seçim birimi olarak görev yapan herhangi bir miktardaki kromozom parçası”dır.

[50] Dawkins, *Gen Bencildir*, 45.

[51] Dawkins, *Gen Bencildir*, 57.

[52] Dawkins, *Gen Bencildir*, 59-60.

[53] Richard Dawkins, *Gen Bencildir*, çev. Tunç Tunçay Bilgin ve Uygur Polat, (İstanbul: Kuzey Yayınları, 2016), 8.

ne şekilde yaptığı ile ilgilidir. Bir davranışın hayatta kalma beklentisindeki uzun dönemli etkilerini göstermenin oldukça karmaşık bir iş olduğunu kabul eder bu nedenle özgeciliği “görünüşte” kelimesiyle nitelemeyi uygun bulur. Görünüşteki özgecilik eylemleri, “gerçekte maske takmış bencillikler” dir.^[54]

Sinirbilimci Sam Harris’in iddiası ise bilimin insana kendi istekleri konusunda yardımcı olabileceğidir. İnsan ne istemeli veya ne istememeli? İnsanın ne yapması gerekiyor ya da ne yapmaması gerekiyor? Diğer insanların ne yapması gerekir türünden sorulara bilimin katkıda bulunabileceğini savunur.^[55] Öncül; insanın esenliğinin dünyadaki olaylar ile beynin durumuna bağlı olduğu gerçeğidir.^[56] Temel savı; insani değerlerin temelinde bilinç olduğudur.^[57]

Harris temellendirmesinde ilk olarak bilim, din ve ahlak arasındaki ilişkiyi açıklamıştır. Ona göre, yaygın inançlar ve dini anlayışlar kötülük üreten hatalı inançlardır. İnsan beyninin dünya hakkında inançlar geliştirme konusundaki üreticiliğinden yola çıkan Harris bu sürecin altında yatan sinirsel olayları merak eder. İnsanlar bir önermenin doğruluğu, yanlışlığı, mantıksal gerekliliği, çelişkileri ile birlikte sezgilerine başvurmaktadır. Bu şekilde kendilerine ait tutarlı bakış açıları da geliştirebilmektedirler. Kendisine sunulan bir önermeye karşılık beyin onun doğruluğuna veya yanlışlığına nasıl yanıt vermeli? Beyin ne yapmalı? Şu an bu konuda hiçbir fikri olmadığını söyleyen Harris’in amacı; beynin algı, hafıza, akıl yürütmeden gelen verileri, kişisel olan önermelerle nasıl ilişkilendirdiğini incelemektir. Beyin bu verileri işleyerek nasıl onları yaşamlarımızın özü haline getirmektedir? Sinirbilim çalışmasında keşfetmek istediği öncelikli yer burasıdır.^[58] İnançtan ne anlamalıyız? Zihin ile inancın nasıl bir bağlantısı olabilir? Harris inanç kavramını farklı şekillerde yorumlamanın mümkün olduğunu, genel anlamda kullanılınca beynin tamamının inanç oluşumu ile yakından ilgiliymiş gibi anlaşılabilirliğini söyler.^[59] İnanç; zihnin otorite veya kanıt düzleminde bir ifadeyi, önermeyi ya da olguyu onaylamasıyla ya da kabul etmesiyle birlikte oluşmaktadır. Zihinsel kabullenme şekilleri; akıl bir ifadeyi onaylar, akıl bir olguyu başkasının tanıklığıyla gözlemlemeksizin doğru olarak onaylar, akıl bilinç yoluyla bir olguyu ya da gerçekliği onaylar. İnanç bu tip kabullerden oluşan zihinsel durumu içermektedir. Harris veri odaklı “inanılan şeyi” kastetmemektedir. Sinirbilim araştırmasında amacı kişinin deneyimlerinde, yaşam içindeki sürecinde ve dilsel ifadelerinde beliren insanın kabullenme ile birlikte oluşturduğu inançlarıdır.^[60] İnançları ise gerekçeli ve gerek-

[54] Dawkins, *Gen Bencildir*, 28.

[55] Sam Harris, *Ahlakın Coğrafyası*, çev. Mehmet Egemen Nişancı, (Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2016), 44.

[56] Harris, *Ahlakın Coğrafyası*, 9.

[57] Harris, *Ahlakın Coğrafyası*, 50.

[58] Sam Harris, *İnancın Sonu*, çev. Tunç Tuncay Bilgin, (İstanbul: Kuzey Yayınları, 2014), 57.

[59] Harris, *İnancın Sonu*, 250.

[60] Harris, *Ahlakın Coğrafyası*, 184-185.

çesiz olarak ikiye ayırmaktadır. Gereksiz, dini inançlardır. Dinlerin hiçbir kanıtı dayanmayan önermelerin doğruluğunu telkin ettiğini savunur. Örneğin, Kierkegaard'ın iman sıçrayışı, aklın doğruluğunu asla anlayamayacağı bir durumdur.^[61]

Harris'e göre "bilmek ve inanmak" aynı şey olup farklı seviyeleri vardır. Bu seviyeler ise sırasıyla; dünya hakkında inanışlardan birinin doğruluğuna "mutlak emin" olarak inanmak, "muhtemelen inanmak", doğru olduğuna "emin olmamaktır."^[62] Değerler ve gerçekler arasında bir uçurum olmadığını söyleyen Harris,^[63] bilimsel gerçeklere inanmayla birlikte zihin ile inanç arasındaki bağlantının da oluştuğunu iddia eder. Değerler ise esenliğe bağlıdır. Esenlik: İnsan memnuniyetinin zirveleri ile insan ıstırabının derinlikleri arasında olan, kesin bir tanımı yapılamasa da fiziksel sağlık kavramı gibi değerlendirilen bir kavramdır. Bilimde kaydedilecek ilerlemeye bağlı olarak sağlık ve esenlik gibi kavramların anlamları sürekli değişip gelsecektir. Bir haz esenliği artırıyor mu yoksa engelliyor mu? İyilikle ilgili kavramları duyu sahibi varlıkların deneyimlerine bağlar.^[64] Harris iyi ve kötü hakkında öne sürdüğü bakış açısının direkt içgüdüsel dürtülere ve evrimin buyruklarına indirgenemeyeceğini özellikle belirtir.^[65] Harris etiği biyolojiye de indirgemez.^[66] İnsan değerlerinin temeli bilinçtir.^[67] Bilinç: Şimdi ve gelecek zamanda sahip olabileceğimiz veya sahip olmayı umut edebileceğimiz herhangi bir deneyimin özüdür.^[68]

Haris meditasyon deneyimi yoluyla bilinci araştırır. Mistikler gibi şimdiki yaşamak ve mutlu olmak istemektedir. Bilimsel araştırmaların da artık bu tip mistik deneyimleri doğrulamakta olduğunu aktaran Harris ilkin *ecstasy* kullanır. *Ecstasy*'yi kullandığında alkol ve esrardan farklı olduğunu, duyularının açık olduğunu ve aynı zamanda aklının da tamamen açık olduğunu fark eder. Bundan sonra yaşadığı deneyimler: İçgörüsü ortaya çıkmıştır. Arkadaşını etik çıkar gözetmeden ne kadar sevdiğini ilk kez hissetmiştir. Kıskançlık, küçültme duygusu olmadan onun mutlu olmasını gerçekten istemiş ve bu şekilde onun mutluluğunu da kendisinin kılmıştır. Hiç yaşamadığı ahlaki duygusal bir netlik yaşamıştır. Bilincindeki değişim basit bir değişimdir. Endişeden, özeleştirme yapmaktan, ironiden, rekabet ve utangaçlıktan kaçınmaya çalışmaktan, geçmiş ve gelecekte ayrılmıştır. Artık başka birinin gözünden kendini izlememektedir. Sınırsızlığı yaşadığında insan hayatının ne kadar iyi olabileceği duygusunu bizzat yaşamıştır. Aşkın evrenselliği hakkında aydınlanmayı deneyimlemiştir. Ancak Harris'in bu deneyimlerini bir

[61] Harris, *İnancın Sonu*, 25.

[62] Harris, *Ahlakın Coğrafyası*, 182.

[63] Sam Harris, *Ahlakın Coğrafyası*, çev. Mehmet Egemen Nişancı, (Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2016), 19-23.

[64] Harris, *Ahlakın Coğrafyası*, 21-22.

[65] Harris, *Ahlakın Coğrafyası*, 22-23.

[66] Sam Harris, *İnancın Sonu*, çev. Tunç Tuncay Bilgin, (İstanbul: Kuzey Yayınları, 2014), 242.

[67] Harris, *Ahlakın Coğrafyası*, 50.

[68] Sam Harris, *Waking Up*, A Guide To Spirituality Without Religion, (New York London Toronto Sydney New Delhi: Simon-Schuster, 2014), 77.

bağlama oturtması uzun yıllarını alacaktır.^[69] Mistik deneyimlerine kadar kurumsal dinleri atalarının cehalet ve batıl inançlarına dönük bir öğretiler bütünü olarak gören Harris'in İsa, Buda, Lao Tzu, tarihi azizlere, bilgelere karşı bakış açısı değişir. Dinleri sosyal ve ekonomik olarak entelektüel bir harabe olarak görmeye devam etmesine karşın dinlerdeki bu harabelerin içinde önemli psikolojik gerçekliklerin olabileceğini keşfetmiştir. Maneviyatı dinden ayırmak isteyen Harris, ilk işin dini doktrinlerden kurtulmak olduğunu belirtir. İnsanları esaretten kurtarmak için entelektüel ve ampirik destek vermek istemektedir. Odak noktası insan öznelliği ve insan doğası hakkında konuşabilecek deneyimlerdir. Çeşitli mistik uygulamalar; *ecstasy*, *meditasyon*,^[70] *psikedelikler* ve manevi, aşkın vb. ve mistik terminoloji ile insan zihninin potansiyelinin anlaşılmasını amaçlamıştır. İlk mistik deneyimlerinde Harris "Ben" in bir yanılama olarak ortaya çıktığını farketmiştir. Geleneksel benlik yanılmasını kesmek (cut) isteyen Harris, gerçekliği ortaya çıkarmayı amaçlar. Batı'nın dini ve felsefi literatürü ile "*kendini aşma deneyimi*" yaşamışının çok zayıf olduğunu gördükten sonra Budizme yöneldiğini söyler. Budizm'in ruhsal yaşamındaki "şimdi"ye yakından odaklanarak benlik yanılmasının üstesinden gelebileceği iddiasını açık bulur.^[71]

Harris bilincin pratikte ve hayatımızın her alanında yeri olduğunun da farkındadır. Bilinç olmadan diğer insanlara karşı davranışlarımızın ahlaki olamayacağını söyleyen Harris, ahlaki sorumlulukları "Ahlakın Coğrafyası"nda açıkladığını iddia eder.^[72] Ahlakın coğrafyası; kısmen adil ancak tesadüfi de olmayan insan beyninin ve dünyanın durumlarından kaynaklı farklılıkları içerir; içinde iyi hayatların ve kötü hayatların olduğu geniş coğrafyayı tanımlar. Bazı insanların diğerlerinden daha iyi hayat sürdüğü, bazılarının kötü hayat sürdüğü bu coğrafya sayıları çok ve farklı ahlaki tepelerden oluşur. Savaş ortamı gibi kötü hayat, kötü koşullarla ilgilidir. İyi hayat ise zengin bir yaşam gibi iyi koşullarla ilgilidir. İyi hayat ile kötü hayat arasındaki farkı gören kişi insan esenliğine de katkı sağlayabilecektir. Ahlak ve esenlik arasında bağ kurulduğunda psikolojik ve toplumsal ihtiyaçlar da sağlanacaktır.^[73] Değerler bu esenlikten çıkmalıdır. Maneviyatın temeli bilinç gerçeği

[69] Sam Harris, *Waking Up, A Guide To Spirituality Without Religion*, (New York London Toronto Sydney New Delhi: Simon-Schuster, 2014), 1-10.

[70] Sufi/ruhsal bilgelerin -Hallac-ı Mansur, Mevlana, Dalai Lama, Hıristiyan Rahiplerin dinsel gelenekleri vb. -bilincin içsel özgürlüğünü elde ettikleri deneyimleri ile tanımaya çalışan Harris, dinler içerisinde bilincin içgörüsünü özgürlüğünü anlamak için en iyisinin Budizm olduğunu savunur. Harris Budizmin dogmatik olmadığını, bilinci keşfetmek için harika bir metodoloji sunduğunu söylemektedir. Budizmde mantığına uymayan yerlerin olduğunu belirtir de (Sam Harris, İnançın Sonu, 306-307.) Harris'in en yoğun eleştirileri "İnançın Sonu"nda semavi dinlere ve özellikle İslam dinine dönüktür. Bkz. (Sam Harris, İnançın Sonu, 4. Bölüm)

[71] Sam Harris, *Waking Up, A Guide To Spirituality Without Religion*, (New York London Toronto Sydney New Delhi: Simon-Schuster, 2014), 1-10.

[72] Sam Harris, *Waking Up, A Guide To Spirituality Without Religion*, (New York London Toronto Sydney New Delhi: Simon-Schuster, 2014), 78.

[73] Harris, *Ahlakın Coğrafyası*, 25-31.

anlaşılabilir deneyüstü tek değer alanıdır.^[74] Harris insanın her şeyin ölçütü olmadığını, evrenin gizemlerle dolu olduğunu da kabul eder. Varoluş bir gizem ve mucizedir. Bizi canlandıran şey bilinç gizemin merkezinde yer almaktadır.^[75]

4. DOĞALCI ATEİZMİN AHLAKİ BİLİMSEL TEMELLENDİRME İMKÂNI VE PROBLEMLER

Antropolog Tiger, D. Dennett gibi birçok düşünürün dinsel inançların sınınamayacağı fikrinde olduğunu söylemektedir. Bilimsel alanda, inanç ve bilgi, sınılabilmekle yönüyle farklıdır. Bilim insanı, bilimsel yöntemlerle somut kanıtlar bulup çürütebileceği fikirler ile herhangi bir yöntemle sınınamadığı için çürütemeyeceği fikirleri birbirinden ayırmaktadır. Bilim insanları böylelikle kendi hayal ve inançlarına sistematik sınır getirmektedir. Zaten somut kanıt terimini bilim insanları kullanmaktadır.^[76] Burada bilimsel bilgi imkânı üzerine kısaca değinmekte fayda vardır. Bilginin kaynaklarına indiğimizde bilimsel bilginin sunduğu önermelerin doğruluğu, güvenilirliği, geçerliliği gibi tartışmalı hususlar karşımıza çıkmaktadır. Filozof Philip Kitcher, “Şu anda ne bildiğimiz” konusunun bilim insanlarının da rutin tartışmaları arasında olduğunu söyler. Bir önermenin doğruluğu nasıl bilinebilir? Kitcher’e göre kişinin doğru önermeyi bilmesinin yolu, “önermenin doğru olması”, “kişinin bu doğru önermeye inanması” ve “güvenilir süreçten geçerek doğru önermenin meydana getirilmesi” dir. Bu görüş bilimsel bilgi imkânı için iki husus önermektedir: 1. Muhtelif bilimlerin iddialarının doğrulukları üzerine yoğunlaşmak. 2. Bilim insanlarının inançlarını meydana getiren ve bunu sürdüren sürece yoğunlaşmak.^[77] Kitcher son yıllarda bilimsel bilginin fazlasıyla artarak yığın oluşturmaya başladığını bilimsel nesnellüğün bir efsane olduğu yönünde bilim camiasında yaygın kanaatlerin oluştuğunu belirtir. Ona göre bilimin asli işlevi, karmaşa, batıl inançlar, önyargılar ormanından rasyonaliteyi temizlemek olmalıdır. Efsanelerle kirlenmiş bir rasyonalite bilimsel gerçekliği savunamaz. Kitcher bilimin ilerlemesi üzerine yazdığı kitabında “nesnellik” ve bilimdeki “ilerleme” kavramlarını yeniden canlandırmaya çalışmıştır.^[78] Popper ise doğalci yöntemin sadece olgulara dayanan ampirik bilimin sorunlarıyla uğraştığını, felsefi bir bilimin araştırması gereken bilgi kuramı veya yöntem öğretisi gibi başka “anamlı sorunları” sözde sorunlar olarak gördüğünü söyler. Doğalci yaklaşımı eleştirel olmadığı, dogmatik bulunduğu

[74] Harris, *Ahlakın Coğrafyası*, 50.

[75] Harris, *İnancın Sonu*, 242.

[76] Lioner Tiger - Michael McGuire, *Tanrı Beyni*, çev. Ayşe Seda Toksoy, (İstanbul: Alfa Bilim, 2018), 30-31.

[77] Philip Kitcher, *Bilimsel Bilgi* çev. Mehmet Ata Az; Paul K. Moser, *Epistemoloji*, çev. Hasan Yücel Başdemir (ed)-Nebi Mehdiyev (ed), (Ankara: Adres Yayınları, 2020), 355.

[78] Philip Kitcher, *The Advancement of Science*, (New York: Oxford University Press,1993), 3-4.

için kabul etmemektedir.^[79] Amarasingam ise yeni-ateizmin bir tür evanjelik eski fikirlerin yeniden canlandırılarak sunulması olduğunu söyler.^[80]

Dawkins'e önemli eleştiri "genetik belirlenimcilik" eleştirisidir. Genetikçi Lewontin, Dawkins'in insanı beden ve zihinleri genleri tarafından yaratılmış hantal robot olarak ortaya koymasını günümüz modern biyolojiye hakim dünya görüşünün etkisi olarak değerlendirir. Descartes'in "*makine hayvani*" "*makine insana*" dönüşmüştür. Ruh artık maddeden ayrı bir cevher olarak kabul edilmemektedir. Dünya hem canlı hem ölü, çarklar ve kaldıraçlardan oluşmuş büyük karmaşık bir sistemdir. Dawkins'e göre geçici araçlarında genler bireyleri belirliyorken, başka bir düzeye geçildiğinde bu bireyler kolektivizmi belirlemektedir. Eski bilimsel anlayışta daha çok kültür, çevre, toplum bireylerin davranışlarını belirlerken Dawkins bunu tersine çevirmiştir. Dawkins'in hiyerarşisi şu şekildedir: DNA zincirleri genleri oluşturur. Genler bireyleri oluşturur. Bireylerin ise tercihleri ve davranışları vardır, tercihleri ve davranışları topladığımızda ise kültür oluşmaktadır. DNA zincirlerini bilim çözdüğünde bazı insanların ve toplumların neden hasta, zengin, fakir olduğunu öğreneceğiz demektir. DNA zincirlerinin şifresini çözme işi genetikçi biyologların işi olduğuna göre insan ve toplumu onlar tanımlayacak demektir.^[81] Gen tanımı ise "*Evrinde kopyası çıkarılan*" olarak oldukça genel bulunmuştur. "Kopyalamak" belirsiz bir sözcüktür. Dawkins kopyalamak terimini, araç terimi ile sınırlandırmıştır. Bedenler genler gibi eşleyici değildir. Vücuttaki yara gibi sonradan oluşmuş bir özelliktir ve nesiller boyu aktarılmayacaktır. Jablonka, Dawkins'in beden ile gen arasında yaptığı ayrımın daha öncesinde Weismann tarafından düşünüldüğünü söyler.^[82] Öte yandan bilim dünyasında genin yedi farklı tanımı yapılmış olup şimdilik son tanım "*tavrı olan Dawkins geni*" dir. Dawkins'e bireyi göz ardı ettiği, "savaş geni" nin olmadığı yönünde itirazlar yapılmıştır.^[83]

Genetik determinizmin yol açtığı sorun etiğin kadim tartışma konusu; özgür irade sorunudur. İnsan makineyse nasıl ahlaki sorumlu olabilir? Belirlenimciliğin temel ilkesi, her olayın bir nedeni olduğu, tüm nedenler bilinirse tüm etkilerin de daha öncesinden tahmin edilebileceğidir. Descartes ve Newton mekanik dünya görüşüyle evreni ve insanları mekanik bir şekilde belirlenmiş olarak gördü. Evren kişi, gezegen, atom, molekül vb. oluşan bir saat gibiydi. Bu nedensellik ağının yol açtığı en bilindik sorun ise "*ahlaki belirlenimcilik paradoksu*" dur. Felsefedeki mantık yanlışı, "*bundan sonra, dolayısıyla bu nedenle*" Bilişsel psikolojideki "*geçmişî görme önyargısı*"na bağlı olarak söylediğimiz "*başından beri biliyordum*" duygusu

[79] Karl Popper, *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, çev. İlknur Aka-İbrahim Turan, (İstanbul: YKY, 1998), 75-77.

[80] Amarnath Amarasingam, "What is the new atheism?"; Vol.25, *Studies in Critical Social Sciences*, Vol.1 *Studies in Critical Research on Religion, Religion and the New Atheism A Critical Appraisal*, *Studies in Critical Social Sciences*, ed. Amarnath Amarasingam, (Leiden-Boston: Brill, 2010), 2.

[81] R.C.Lewontin, *İdeoloji Olarak Biyoloji*, çev. Cengiz Adanur, (İstanbul: Berdan Matbaacılık, 2015), 24-26.

[82] Jablonka - Lamb, *Evrimin Dört Boyutu*, 47-48.

[83] Matt Ridley, *Gen Çeviktir*, çev. Mehmet Doğan, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2009), 275-280, 290.

bu paradoksa örnektir. John Hickey'e göre aslında dünya hakkındaki inançların çoğu iş olup bittikten sonra insana doğru olarak görünmektedir. Olayın öncesinde ise her şey bu kadar net değildir.^[84]

Çevrenin mi yoksa genetiğin mi ürünleriyiz? Dawkins bu tartışmaya girmek istemediğini belirtse de^[85] bilim tarihinde uzun bir geçmişe sahiptir. Evrim açısından sorun; anne babamız doğal seçim tarafından seçilmiştir; doğduktan sonra da çevremizin dini, örfü, ahlakı, gibi etmenlerin ürünleriyizdir. Bilim tarihi yaşamlarımızın bir bölümünü genetiğe ve geriye kalanını ise çevreye bağlamıştır. Genler-memler (kültür vb.) etkileşimi ise ikili düşünmeye yol açmaktadır. Bugün insan genomunun haritasında yer alan “*matematik geni*”, “*risk alma geni*”, “*sigara geni*” gibi aşırı basitleştirilmiş iddialar ikili düşünmenin yarattığı gerilimin sonucudur. M. Shermer, bu uzun öykünün karmaşık olduğunu ve genetik belirlenimcilik iddialarının büyük çapta bir abartı olduğunu söyler.^[86]

Bir diğer eleştiri “biyolojik indirgemecilik” ile ilgilidir. E. Sober, R. Dawkins’in “bir davranışa belli bir gen neden olur” yaklaşımını eleştirir. Örneğin, Y kromozomunun müzik yeteneğine nedensel etkisi olsaydı ne olurdu? Sorusundan sonra Dawkins, şöyle mantıksal çıkarım yapar: İki gözlemci bu olguyu gözlemlediğinde belli bir çevre içinde, belli bir popülasyonda, cinsiyet hakkında bilgi sahibi olan, bu şartlara sahip olmadığı için bilgi sahibi olmayan gözlemciden istatistiksel olarak doğruya daha yakın öngöründe bulunacaktır. “İstatistiksel” sözcüğü önemlidir. İyi bir ölçüm ve istatistiğe göre bir gözlemci kendi öngörülerini gözden geçirebilir ya da vazgeçebilir. Örneğin, eğer dişiler istatistiksel olarak pasta yapmaktan erkeklere oranla daha çok hoşlanıyorsa, bu ne bütün dişilerin pasta yapmaktan hoşlandığını ne de çoğu dişinin hoşlandığını gösterir.^[87] Sober’e göre bu önermedeki temel sorun; Dawkins’in “*nedensellik*” “*bağıntı*” birbirine eşit görmesidir: Eğer dişi olmak (D) bireyin pasta yapmasına (Ö) neden olup olmadığını söylüyorsak, öncesinde bir popülasyon ve çevre belirlemek durumundayız. Popülasyonu; bugün yaşayan insanlar, çevreyi; bu insanların şu an içinde yaşadıkları bütün çevre olarak düşünürsek, gerçek hayat hakkında nedensel iddialar geliştirmenin olanaksızlığı daha iyi görülecektir. Yani bu bireylerin tam olarak aynı çevrede yaşaması gerektiği konusunda Dawkins’in ısrarı saçma olacaktır. Bunlar önermeyle ilgili sınırlamalardır. Bu sınırlamalar ışığında Dawkins’in önermesi “D, Ö’ye neden olur”: $P(\text{Ö}/D) > P(\text{Ö})$ olarak alınır. Sober bu eşitsizliğin $P(\text{Ö}/D) > P(\text{Ö}/\text{değil-D})$ ile aynı olduğunu söyler.^[88] Dawkins “Genişlemiş Fenotip” kitabında indirgemeci olarak görülmekten rahatsız olduğunu belirtir. Ancak bu durumunu fenotip araçların gelişi-

[84] Michael Shermer, *İyilik ve Kötülüğün Bilimi*, çev. Sinem Gül, (İstanbul: Varlık yayınları, 2007), 130-131.

[85] Dawkins, *Gen Bencildir*, 27.

[86] Michael Shermer, *İyilik ve Kötülüğün Bilimi*, çev. Sinem Gül, (İstanbul: Varlık yayınları, 2007), 153-154.

[87] Richard Dawkins, *Genişlemiş Fenotip*, çev. Çağatay Tarhan, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2018), 29.

[88] Elliott Sober, *Biyoloji Felsefesi*, çev. Gökhan Akbay vd. (İstanbul: İmge Kitabevi, 2009), 380-381.

minde “*etkileşimci*” bakış açısına sahipken, varlığını sürdüren ya da sürdüremeyen birimler söz konusu olduğunda “*atomcu*” bakış açısına sahip olmasına bağlar.^[89] Sober, “*biyolojik indirgemeciliğin*” çoğunlukla “*genetik indirgemecilik*” anlamında kullanıldığını söyler.^[90]

Bir diğer sorun “özgecilik” problemidir. Ahlakın temelinde özgecilik mi yoksa bencillik mi var? Evrim sürecinde “grubun iyiliği” için intihar, özgeci davranışlar için bir dezavantajdır. Dawkins “genin iyiliği” ni savunarak bu sorunu çözmeye çalışır. Gıda stoklarını etkili bir intihar saldırısıyla koruyan kamikaze arı eyleminin yol açtığı faydadan yararlanamayacaktır ancak grubunun çıkarını koruyacaktır. Bencillerin hayatta kalma şansı ve yavrulama avantajı yüksektir. Evrimcileri uzun süre meşgul eden sorun bu özgeci davranışların nasıl var olduğuydu. Evrimci bilim adamları “grup seçilimi” ile problemi çözmeye çalıştılar. Özgeci bireylerden oluşan gruplar sadece bencil bireylerden oluşan gruplardan çok daha başarılı gözükmekteydi.^[91]

Özgecilik evrim biyologları arasında esprisi olan ciddi bir sorundur. Evrim biyologları özgeciliği çoğunlukla “*evrilemez olan*” diye tanımlar. Dawkins türler ve gruplar arasında özgeciliği eleştirmiş, “bencil gen” ve “yan ürün” kavramlarıyla sorunu çözmek istemişti. Ancak gen, birey ve organizma grupları arasında düşündüğü özgeciliğin temelinde yine bencillik vardır. Psikolog Tomasello özgeciliği sosyal işbirliği kapsamında değerlendirir. Tomasello’ya göre kamikaze arılar gibi sosyal böceklerin kendini feda etmeye niçin bu kadar hazır olabileceği sorununu ilk merak eden Darwin, daha sonra Haldane ve Hamilton sosyal böceklerde sosyal grup içinde yaşayan bireylerin diğer grup üyelerine kıyasla daha çok ortak geni olduğunu söylemişlerdir. Tomasello, Dawkins’in bu görüşü sosyal böceklerin bu şekilde kendi genlerinin kopyalarının artmasını sağladığını söyleyerek uç noktaya taşıdığını söyler. Tomasello burada biyolojiden ziyade psikolojik basitlik olduğunu savunur. Mekânsal yakınlık daha etkindir: İnsanlar gibi bilişsel açıdan karmaşık organizmalar çoğunlukla fiziksel ortamda yakınlarında büyüdükleri bireyleri ak-raba olarak görür. Tomasello “karşılıklılık” süreçlerini de bireysel organizma düzeyinde görür. İşbirliğinin sonucunda ya da işbirliği anında bireyler tekrar “geri ödeme” yapar.^[92] Dawkins özgeciliği açıklamak için grup seçilimi yerine “*organizma grupları*” adlandırmasını kullanır. Ancak organizma; eşleyici mi, araç mı, birey mi, bir grup mu? Hiyerarşik bir sistem içinde kavramı düşünmemizi isteyen Dawkins’in sistemini ve terminolojisini anlamak için ciddi derecede biyoloji felsefesine hakim olmak gerekiyor.

[89] Richard Dawkins, *Genişlemiş Fenotip*, çev. Çağatay Tarhan, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2018), 174.

[90] Elliott Sober, *Biyoloji Felsefesi*, çev. Gökhan Akbay vd. (İstanbul: İmge Kitabevi, 2009), 391.

[91] Eva Jablonka - Marion J. Lamb, *Evrimin Dört Boyutu*, çev. Mehmet Doğan, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2013), 45-47.

[92] Michael Tomasello, *İnsan Ahlakının Doğal Tarihi*, çev. Aylin Onacak, (İstanbul: KÜY Yayınları, 2018), 21-23.

Dawkins'e göre insanlar arasındaki özgecilik, Darwin'in özgecil türlerini ifade etmekteydi. Örneğin, üstünlük gösterileri, gösterişli cömertlikler, vatanseverlik özgeciliğindir, bedeli başarıyı satın almaktır ya da özgeciliğin getirdiği ündür.^[93] Özgeciliğin altında faydaya dönük karşılık vardır. İnsan ile hayvan özgeciliği arasında nasıl bir benzerlik olabilir? Dawkins'e göre hayvanlarda gözlemlenen özgecilikler türün hayrı ya da grubun hayrı olarak yanlış yorumlanmıştır. Eğer dikkatli gözlemlenirse hayvan yaşamının çoğunun üremeye adanmış olduğunu söyleyebiliriz. Doğada gözlenen kendini feda eylemlerinin çoğu ebeveynler tarafından yavrularını korumak için yapılmaktadır.^[94] Ahlaki bir eylem olarak bencilliği gen düzeyinde kabul eden Dawkins, genlerimizin bencil olma talimatını bize verdiğini iddia eder. Bununla birlikte Dawkins tüm hayatımız boyunca bu talimatlara uymak zorunda olmadığımızı, özgeciliği öğrenmedeki zorluk nedeniyle bunun çok zor olduğunu çünkü genetik olarak özgeci olmaya programlanmadığımızı özellikle belirtir.^[95] Gen düzeyinde kısa ömürlü olduğu için özgecilik kötü, nesilden nesile geçmeyi başardığı için bencillikse iyi olmalıdır.^[96] Burada ahlaki açıdan sorun; Dawkins'in bencilliğin birey düzeyinde davranışları da etkilediğini söylemesidir. Ancak genden davranışa giden yolu üreten bu embriyonik nedenlerin kimyasal zincirleriyle ilgili bir fikri olmadığını da ayrıca vurgular.^[97] Dawkins yeterli kanıt olmasa da bilim dünyasında "falanca davranış için olan gen" diye bir gündem oluşturmayı uygun görmüştür.^[98] Bu gündemlerden biri, aldatma davranışı ve gen bağlantısıdır. Dawkins'in aldatma davranışını doğal görmesi genle alakalı gördüğü içindir. Örneğin Dawkins, hayvanlar dünyasında avcılarının yalan söylediğinden bahseder. Burada kullandığı "aldatma" ve "yalan" benzeri sözcükleri yalın anlamda kullandığını, aldatmaya yönelik bilinçli bir niyeti kastetmediğini, aldatma ile eylemde oluşan işlevsel etkiyi kastederek bu kavramları kullandığını özellikle belirtir. Dawkins örnek olarak fener balığının avlanma şeklini verir. Fener balığı denizin dibinde avını beklerken kamufle olur, kafasının üzerinde solucana benzer çıkıntı ile küçük balıkları cezbeder. Fener balığını farketmeyen küçük balık solucanı yemek üzereyken fener balığına yem olur. Fener balığı küçük balığın solucan benzeri nesnelere olan eğilimini kullanmış, onu yönlendirmiştir. Burada yalan ve aldatma farklı türler arasında gibi gözükür. Ancak Dawkins için temelde olan birey düzleminde birbirinden farklı bireylerin genlerinin çıkarılarının farklılaşması durumudur. Dawkins, bireylerin arasında çıkarılar farklılaşmaya başlar başlamaz "yalan" "aldatmaca" ve iletişimin bencilce kullanımının meydana çıkmasını beklemenin de olağan olduğunu söyler. Bireylerin çıkarıları farklılaşıyorsa aynı türün bireylerinin de çıkarıları farklılaşır. Hatta Dawkins'e göre çocuklar ana babalarını kandırabilir, eşler birbirlerini alda-

[93] [Richard Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, çev. Tunç Tunçay Bilgin, Kalisto, (İstanbul: Kuzey Yayınları, 2009), 202.

[94] Dawkins, *Gen Bencildir*, 29-30.

[95] Dawkins, *Gen Bencildir*, 27.

[96] Dawkins, *Gen Bencildir*, 59-63.

[97] Dawkins, *Gen Bencildir*, 85.

[98] Dawkins, *Gen Bencildir*, 85.

tabilir ve kardeş kardeşe yalan söyleyebilir. Bunlar beklenen davranışlar olacaktır.^[99] Etik sorun, insan ve hayvan arasındaki ahlaki farkların kalmamasıdır. Fark kalmayınca bu eylemleri ahlaki kötülük olarak tanımlamak anlamsız olacaktır ki kendisi doğalcı olduğu için bu eylemleri doğal görmektedir. Dürtüsel psikolojiyle ilgilenmediğini, bencillikten kastettiği şeyin bencil güdüler olmadığını özellikle belirtir.^[100] Tomesollo ise kimyasal süreçlerden ziyade ahlakın muhtemel nitelikleri olan psikolojik ön koşulları olduğunu düşünür. Bunlar: İdrak, sosyal güdülenme ve öz-düzenlemedir.^[101] Dennis L. Krebs özgecilik teriminin çoğu evrim biyoloğu tarafından yanıltıcı bir biçimde kullanıldığını belirtir. Krebs evrim teorilerinde evrimleşmiş eğilimleri niteleyen bencillik türü ile ahlaksız davranışları niteleyen bencillik türü arasında bir karışıklık olduğunu söyler ve özgecilik kavramı yerine “karşılıklılığın evrimini” daha uygun bir terim olarak önerir.^[102]

Doğalcı ahlakta insanın konumu nedir? Alper Bilgili, “insan hakları” “insan yaşamının kutsallığı” söylemlerini doğada bulunmayan türcü varsayımlar olarak kabul eden Dawkins’in, etik alana geçildiğinde kendisiyle çelişen açıklamaları olduğunu söyler. Çelişkisi; kılavuzsuz evrimi savunmasına rağmen insanların doğayı ve hayvanları kendisine rehber edinmemesi gerektiğini söylemesidir. Dawkins, olması gerekenin ezilenlerin korunduğu, anti-Darwinist bir dünya olduğunu önemle vurgulamıştır.^[103]

Dawkins “Niçin yaşıyoruz?” “Ölümlülük neden var?”^[104] “Kalıtım mı çevre mi?” gibi biyolojinin ve evrim teorisinin açıklamakta zorlandığı kısımları genel olarak konu dışı bırakmıştır. Konu dışı bıraktığı meselelerden en önemlisi Sam Harris’in ahlakın temeli olarak gördüğü bilinç mevzusudur. Dawkins burada hayvanlardaki amaçlı davranışları gözlemlerken bazı kişisel duyguları da hayvanlara yüklemekten kendimizi alamadığımızı söyler. İç gözlem yapıldığında duygularımız arzuyu, varılacak sonu, arzulanan nesneyi de içerebilmektedir. Dawkins bu amaçlılığın hayatta kalma makinesinde “bilinçlilik” denilen bir özelliği evrimleştirmiş olabileceğini söyler.^[105]

Eğer bilinç bir muamma, beden bir makine ve beyin bir programlama aracıysa,^[106] başarıya göre hem kendini hem başkalarını yargılayan insafsız yargıç

[99] Dawkins, *Gen Bencildir*, 87-88.

[100] Dawkins, *Gen Bencildir*, 27.

[101] Michael Tomasello, *İnsan Ahlakının Doğal Tarihi*, çev. Aylin Onacak, (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2018), 48-50.

[102] Dennis L. Krebs, *The Origins of Morality – An Evolutionary Account*, (New York: Oxford, 2011), 8.

[103] Alper Bilgili, *Bilim Ne Değildir*, (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2017), 56.

[104] Dawkins, *Gen Bencildir*, 62-63.

[105] Dawkins, *Gen Bencildir*, 73-74.

[106] Dawkins, *Gen Bencildir*, 83.

genler usta programcılara^[107] bencillik ve rekabetten ahlaki ilkeler nasıl çıkacaktır? Başarı merkezli bencil doğadan ahlaka doğru bir yol açılabilir mi? En azından bu iki davranışın bariz etkisi kişiler arasında oluşturduğu güvensizlik duygusudur ki bu duygu empatiyi zorlaştırır. Eğer bencil genin nasıl işlediğini bilim bir gün anlayabilirse insan bencil doğasındaki bu tasarımı “yeniden tasarlayabilecek”^[108] şansı bulacaktır. Tasarımın kimin elinde? Hangi amaçlarla yapılacağı? Nasıl ve ne şekilde olacağı gibi sorunlar bilim etiğiyle ilgilidir. Lewontin, Batı kültür tarihinin ana kaynaklarının toplumsal gelenekler ve Hıristiyan kilisesi olduğunu, Amerikan devrim ideologları ve toplumsal devrimcilerin kendi politikalarını ilahi takdire dayandırarak doğruladıklarını, bu şekilde seküler ve rasyonel bir duruş kazandıklarını söyler. Kendi gücünün farkına varan bu bilim insanları, kendi fikirlerini halka duyurmanın yollarını aramışlar ve sosyal, ruhsal tüm toplumları ilgilendiren basit keşifler bile ünlü olma adına yapılmıştır. Bu keşifler de genellikle ya “cinsellik” ile “para” ya da “gen” ile ilgili olmaktadır.^[109]

Doğal seleksiyon gerçekten toplumsal Darwinci mi? Evrimci etiğe göre yaşam savaşımını ve doğal seleksiyonu kabul ettiğimizde, doğal seleksiyonun seçimlerinin adil ve yasal olduğunu da kavramamız gerekmektedir. Michael Ruse, tam anlamıyla bir etik kuramının hem kural hem de meta-etik düzlemde bütün sorulara cevap vermesi gerektiğini ancak toplumsal Darwinci etikte bunun mümkün olmadığını söyler. Kuralcı düzeyde her şey bir sözleşmeye bağlıymış gibi gelişse de Ruse,ss meta-etik düzeyde kuralcı etiğin temelleri olmadığı düşüncesindedir. Çünkü salt hayatta kalma mücadelesi; savaş, ayıklanma vb. açısından Spencer haklıdır. Spencer’e göre insan doğal olanı toplumsal bazda yaşmalıdır. Örneğin, “bırakınız yapsınlar” siyasi ve ekonomik modelinin temeli açgözlülük ve bencillik olarak doğal bir şekilde yaşanmalıdır. “Bırakınız yapsınlar” niçin savunulmalı? “Doğa niçin korunmalı?” Ruse “İnsan türünün yaşaması ve mutlu olması için” cevabını yetersiz bulur. “İnsan türünün mutluluğunu ve erincini niçin korumak zorundayız?”, “Bunu yapmak zorundayız, çünkü insan evrimin ürünüdür, bizler de evrimin ürünleri olduğumuza göre bunun yapılması gerekir.” türünden döngüsel bir cevap olduğunu söyler.^[110] İnsanlar düşünme ve etik bakımından hayvanlardan farklıdır. Dawkins için bu fark önemli olmasa da Ruse için önemli bir ayırım noktasıdır; insanın bu özellikleri biyolojik belirlenimciliğinin karşısında evrimleşmiş olabilir. Ona göre ahlak ancak ve ancak insanlar onun gerçekten nesnel bir temeli olduğuna yürekten inanırlarsa işleyebilir.^[111]

[107] Dawkins, *Gen Bencildir*, 86.

[108] Dawkins, *Gen Bencildir*, 26. Not: Genotip çalışmalarında insan yaşamını kontrol ve oluşturulan veri tabanlarıyla geleceğine müdahale gibi amaçlar güdülmektedir. Bkz. James Shreeve, *Gen Savaşları*, (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2007).

[109] R. C. Lewontin, *İdeoloji Olarak Biyoloji*, çev. Cengiz Adanur, (İstanbul: Kolektif Kitap, 2015), 9. Not:

[110] Jean-Pierre Changeux, *Etiğin Doğal Kökenleri*, çev. Nermin Acar, (İstanbul: Mavi Ada, 2000), 37-46.

[111] Changeux, *Etiğin Doğal Kökenleri*, 64-65.

Etîğin bilim kapsamında mı, yoksa özerk olarak ayrı bir disiplin olarak mı incelenmesi gerektiği kadim tartışmalardandır. Bu konuda üç ana damar gelişmiştir: 1. Doğalcılık: Evrenin ahlaki bir boyutu olmadığını, ahlak alanının doğa bilimine indirgenebileceğini savunur. Ahlak bağımsız, özerk bir disiplin olarak kabul edilmez. Psikoloji gibi bir bilime indirgenebilir. Ahlaki yargıları sosyal bilimlere ya da doğa bilimlerine indirgedikleri için ahlaki önermeleri doğru veya yanlış kabul ederler. 2. Doğalcı olmayan: Dünyadaki olguları ikiye ayırır: “*Doğal olgu ve varlıklar*” ile “*ahlaki olgu ve varlıklar*.” Ahlaki yargılar ahlaki olgu ve varlıkları konu alır. Bilim ise doğal olgu ve varlıkları konu alır. İki olgunun da nesnelere farklıdır. Bu yüzden ahlaki yargıların doğru veya yanlış olabileceğini savunurlar. 3. Duygucu görüş: Özellikle mantıkçı pozitivistlerce benimsenmiştir. Duygucu görüş Hume çatalını temele almıştır. Hume çatalı; anlamlı önerme türlerini ikiye ayırır: 1. Totolojiler; matematik, mantık veya formel bilimlere kapsar. 2. Olgusal önermeler; doğa bilimlerini ve ampirik doğrulanabilir olgusal önermeleri kapsar. Ahlaki yargılar totoloji ve duyu deneyimlerinde doğrulanamayan olgu önermeleridir. Bu yüzden anlamsız kabul edilmişlerdir. Onlara göre ahlaki yargıların dilsel yapısı, şeylere gerçek niteliklerini yükleyen yargılar değildir. Bazıları ahlaki yargı ifadelerini ahlaki kurallar ve buyruklar olarak görmüştür. Genel olarak, gereklilik ifadeleri (ought), şeylerin nitelikleri ile ilgisi olmayan ne doğru ne de yanlış duygusal ifadeler olarak kabul edilmiştir.^[112]

Ahlaki gerçekçi^[113] Harris mevcut inançları yanlış kabul ederken beyni hatalı inançlar da üretebilen inanç makinesi^[114] olarak görmekteydi. O zaman ahlakın ve değerlerin en açık amacı esenlik^[115] nasıl gerçekleşecek? Öncelikle Harris felsefesini Hume ve Moore’un ahlak anlayışlarına karşıt olarak oluşturmuştur. Hume’un insanlara nasıl davranması gerektiğini söyleyecek bir dünya (gerçekler) tanımının olmadığı yönündeki düşüncesini ve G.E. Moore’a ait ahlaki doğruların doğal dünyada bulunamayacağı yönündeki düşüncesini eleştirir. Harris her iki filozofun da gerçekler ve değerler arasında duvar ördüğünü düşünür. Ona göre “ölçülebilir olanın dünyası” ile “anlam dünyası” ayrı şeyler olamaz. Bunu aşabilmek için “olan” ile “olması gereken” arasındaki mesafe kaldırılmalıdır. Harris’e göre ahlaki sorularla ilgili fikir ayrılıkları bilgi eksikliğinden kaynaklandığı için bilim bu alanda bilgi üreterek insana rehberlik edebilir.^[116] Bu rehberliği yeni gelişen nöroetik alanı yapacaktır. Nöroetik, etiği biyolojik anlamlandıran bütün çabaları kapsamaktadır ve kendi literatürünü hızla geliştirmeye başlamıştır. Şimdilik nöroetik sorunlar: “Zihnin mahremiyeti”, “yalanın araştırılması” “kişisel sorumluluk”, “duygusal ve

[112] Ahmet Cevzici, *Etîğe Giriş*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002), 21-23.

[113] Harris, *Ahlakın Coğrafyası*, 44-45.

[114] Harris, *Ahlakın Coğrafyası* 23-24

[115] Harris, *Ahlakın Coğrafyası* 44

[116] Harris, *Ahlakın Coğrafyası*, 18-19.

bilişsel gelişim etiği”, “ruhsal deneyimlerin fiziğe ait terimlerle kavranması”^[117] gibi sorunlardır.

Sam Harris mevcut dini inançları ise anne babalar tarafından çocuklarına aktarılan uydurulmuş inançlar olarak görmekteydi.^[118] Harris, gerçeklerle değerleri birbirinden ayırdıkları ve ahlaki sorulara nesnel cevap verilemeyeceğini düşündükleri için çok kültürlülüğü, ahlaki göreceliliği, geleneksel ahlakı, liberal hoşgörüyü nesnel ve evrensel ahlaka engel kabul eder. Eğer ahlak bilimin dalı kabul edilirse bu sorun aşılacaktır.^[119] Ancak bu etiğin konumuyla ilgili tartışmalara bağlıdır.

Harris’in iddialarına karşılık din felsefecisi Russell Blackford Harris’in “Ahlakın Coğrafyası” adlı kitabına dönük bir kritik yayınlamıştır.^[120] Blackford, hem geleneksel ahlakın hem de liberal hoşgörünün sınırlarının çizilme zamanının geldiği noktada Harris’e hak verir. Hangi eylemlere tolerans gösterileceği, doğru ve yanlış eylemlerin nasıl belirleneceği gibi etik meseleler yeniden yorumlanmalıdır. Blackford’un eleştirisi, Harris’in eleştirdiği ahlaki görecelilikten daha karmaşık bir ahlak anlayışı önermesidir. Bu sonuca tavsiye ve önerilerle ulaşmıştır. Temeldeki sorun ise ahlaki yargıların olgularda gerçeklik olarak ele alınmasından kaynaklanmaktadır.^[121] Blackford eleştirilerinde genel olarak; Harris’in esenliği ölçüt olarak ortaya koyamadığını düşünür. Harris’in ahlaki olarak nihai amacı, sadece kişinin değil küresel esenliğin de en üst seviyeye çıkarılmasıdır. Blackford Harris’in küresel esenliği en üst seviyeye çıkarma fikrinin ampirik olmadığını söyler. “Niçin bunu yapmalı?” Çünkü “bu küresel esenliği en üst seviyeye çıkaracak” şeklinde döngüsel cevaptır. Rasyonel bir açıklama değildir.^[122]

Bir diğer problem, esenlik ile bilinç arasında kurmaya çalıştığı ilişki net değildir. Her şeye canlılık veren sürecin yani bilincin esenliğin de kaynağı olabileceğini ancak bunun nasıl gerçekleştiğinin anlamadığını söyler. Manevi her deneyim bilinçle gerçekleşmektedir ve bilinç gizemli evrenin merkezindeki bir gerçeklik olarak kabul edilmiştir. Harris bilinci tanımlamayı gereksiz bulurken ve bilincin gizemini itiraf ederken, aynı gerekçelerle Tanrı’yı dışarıda bırakması bir çelişkidir. Bilinç de açıklanamayan gizemli, Tanrı da açıklanamayan gizemli ise neden Tanrı’yı tercih etmiyor? Meditasyon ile bilinci deneyimleyebileceğini düşünen Harris, bu tecrübeyi ampirik alanda düşündüğü için bilimsel kılabileceğini savunuyor. Harris bilimsellik için meditasyona yönelmiştir. Mistik deneyimini belli bir bağ-

[117] Harris, *Ahlakın Coğrafyası*, 88.

[118] Scott Atran, “Sam Harris’s Guide to Nearly Everything”, *The National Interest*, (Nisan 2011), 58. Erişim Tarihi: 18.11.2022, https://artisresearch.com/files/articles/atran_sam_harriss_guide.pdf.

[119] Harris, *Ahlakın Coğrafyası*, 11-12.

[120] Russell Blackford, “Book Review: Sam Harris’ The Moral Landscape”, *Journal of Evolution and Technology*, 21/2 (2010), 53-62. Erişim 26.11.2022 <https://jetpress.org/v21/blackford3.htm>.

[121] Blackford, “Book Review: Sam Harris’ The Moral Landscape”, 21/2, 54-55.

[122] Blackford, “Book Review: Sam Harris’ The Moral Landscape”, 21/2, 55, 57-60.

lama oturtması gerektiğinin kendisi de farkındadır. Sam Harris hangi tecrübeyi yaşamaktadır? Ampirist mi? Dini/mistik mi? Abdüllatif Tüzer, mistiklerin de ampiristler gibi nihai kaynak olarak tecrübeye ve dolayısıyla sezgi/varsayıma işaret ettiğini söyler. Tüzer, ampiristlerin tecrübe konusu ettikleri şeyin duyulara karşılık gelen somut dünyamız olduğunu belirtir. Bu yaklaşıma göre tecrübe denen şey, algımızın doğrudan nesnesi olan duyum atomlarından/verilerinden ibarettir. Ancak mistiklerin ve teologların dini ve mistik kabul ettikleri tecrübe mahiyet bakımından Tanrı ya da nihai gerçekliktir. Nihai gerçekliğin veya Tanrı'nın duyumsanması insanın iç dünyasında bunu algılaması, hissedebilmesi anlamına gelmektedir.^[123] Kısaca Tüzer kitabında dini tecrübenin, akla ve duyulara dayanmadığını, kavramsallaştırılamayacağını ve rasyonel olanın üstünde olduğunu, dini tecrübenin doğruluğunu ispatlamanın yolunun sezgi olduğunu, sezginin ise bilgi olmayıp varsayımlardan ibaret olduğunu söyler. Varsayımlar için ise doğrulama metotları ve testler gerekir.^[124]

Harris'e göre ahlaki gerekçelendirme için insan doğasına başvurmak yeterlidir. İnsan doğasındaki "akıl, dürüstlük ve sevgi" ahlakın gerekçeleridir. Korkulması gereken şeytanlar "cehalet, nefret, açgözlülük ve şeytanın banyapıtı inançtır" ve bunların hepsi zihnin ürünleridir. Etik, şeytani olan şeyin üzerine bina olamaz diyen Harris, insan doğasıyla etiği temellendirmek istese de insanın her şeyin ölçütü olmayacağını da altını çizer.^[125] İnsan zihninin ürünleri olan bu soyut kavramlar -akıl, sevgi, nefret, inanç vb.- nereden ve nasıl türemektedir? Harris bu soruya insan beyninde sadece inanca ayrılmış bir bölge tespit etmenin mümkün olmadığı yönündedir. Harris beynin hiçbir bölgesinin sinirsel bir boşluk ya da genom içinde eşzamanlı gerçekleşen diğer mutasyonlardan bağımsız gerçekleşmediğini, bu yüzden insan aklının tek tek tahtaları birleştirilerek inşa edilmiş bir gemiye benzediğini söyler. Ancak aklın bu inşası esnasında insan davranışlarının, bilişin ve hatta insanlığın dahi büyük oranda seçilmediğini belirtir. İnsanlar doğanın ürünüdür. Bu anlamda Harris bir insanın ruhsal durumunu belirli beynin durumlarına göre tanımlamaya çalışmayı sorun olarak görür. Ruhsal durumu tanımlamayı zorlaştıran diğer bir etken insan beyninin çalışma şeklidir. Harris beynin daha çok kendisiyle konuşur gibi çalıştığını söyler.^[126] Beyinde fMRI yöntemiyle "inanmama" ve "emin olmama" üzerine yaptığı araştırmada; Harris beyin açısından "Mars bir gezegendir" ifadesi ile "zorbalık kötüdür" gibi ifadelerle inanmanın önemli derecede benzediğini ancak ikisinin özde olmadığını söyler. Gerçekler ve değerler arasında bir sınır vardır ve bu sınırdaki hareket edilebilmektedir. Harris insan zihninin yanlış akıl yürütmelerle yanlış inançları da üretme kapasitesine

[123] Bkz. Abdüllatif Tüzer, *Dini Tecrübe ve Mistisizm*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2007).

[124] Kitap tanıtımı için Bkz. Zeynep Korkmaz, "Dini Tecrübe ve Mistisizm", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/15 (Haziran 2007): 199-202.

[125] Sam Harris, *İnançın Sonu*, çev. Tunç Tuncay Bilgin, (İstanbul: Kuzey Yayınları, 2014), 242.

[126] Sam Harris, *Ahlakın Coğrafyası*, çev. Mehmet Egemen Nişancı (Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2016), 186-187.

sahip olduğunu, muhakemenin duygulardan ayrılamayacağını da ayrıca belirtir.^[127] Akıl yürütmelerdeki ön yargılar ise ayrı bir sorundur.^[128] Bu sorunlara karşın bilim insana nasıl yaşaması gerektiği konusunda yardımcı olabilir mi? Harris ah-laki sorumlulukları açıkladığını iddia etse de^[129] sorumlulukların bağlayıcı olma-sını bilim ne kadar sağlayabilir? Blackford'un belirttiği gibi bilimin insani değerleri belirleyebileceği iddiaları abartılıdır. Harris'in insanları neyin etkilediğine dair bilimsel bilgileri sunabilmesi gerekmektedir. Eğer bunu başarabilirse mevcut etik sistemleri, gelenekleri, siyasi politikaları vb. eleştirebilmesi de mümkün olacaktır.^[130] Harris'in bütün entelektüel sisteminin temelleri öneri ve tavsiyelere (ought) dayandığı için evrensel ahlaki yakalaması oldukça zordur.^[131] Diğer yandan Ba-tak doğalcılığın bilimsel kılıklı yarı-dinsel dogma olduğunu, felsefi gücünün gün geçtikçe sorgulandığını belirtir.^[132] Sonuç olarak rasyonel ile tinsel olanın arasında konumlanan doğalcılığın, materyalizm ve ateizm ile eş anlamlı hale getirilmesi do-ğalci ahlaki çıkmaza sürüklemektedir.

SONUÇ

Richard Dawkins ve Sam Harris doğalci ateizm açısından son zamanlarda çalışmalarıyla öne çıkan yeni-ateist düşünürlerdir. Dawkins bencil gen teorisi ile bencilliğin ve özgeciliğin biyolojisini incelemeyi amaçlamış, Sam Harris ise özel-likle bilimin desteklediği esenliği amaçlayan bir dinsiz ahlak anlayışının oluşturula-bileceği tezini savunmuştur.

Dawkins özgeciliği özellikle "Gen Bencildir" kitabında sık sık öğrenilmesi ve öğretilmesi gereken, yani değer olarak vurguladığı için olgu-değer ayrımı yapan David Hume'un öznelci ve göreceli ahlaki kapsamına girmiştir. Humecu etik öz-neldir; çünkü akıl tutkulara hizmet eder. Nedensellik anlayışından dolayı da gö-recelidir.^[133] Göreceli ahlakta, ahlaki değerler insandan bağımsız olmayıp bireyin

[127] Harris, *Ahlakın Coğrafyası*, 190-195.

[128] Harris, *Ahlakın Coğrafyası*, 202.

[129] Sam Harris, *Waking Up, A Guide To Spirituality Without Religion*. (New York London Toronto Sydney New Delhi: Simon-Schuster, 2014), 78.

[130] Russell Blackford, "Book Review: Sam Harris' The Moral Landscape", *Journal of Evolution and Techno-logy*, 21/2 (2010), 55-56. Erişim 26.11.2022 <https://jetpress.org/v21/blackford3.htm>.

[131] Blackford, "Review: Sam Harris' The Moral Landscape", 21/2, 56.

[132] Kemal Batak, *Naturalizm Çıkmazı*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 177.

[133] Not: Nedensellik anlayışı: İnsanlar zorunlu ilişkiyi gerçekte algılayamaz. İnsan duygularını birbirine bağlantılı belli olaylarla irtibatlandırır. Ahlâki yargılar tesadüfi yargılar gibidir. Ahlâki yargılar, zihinsel birleşmeler veya yansılardan oluşup olguların algılanması değildir. Hoşlanma, hoşlanmama duygusu belirleyicidir. Belirli bir şey insanın hoşuna gittiğinde ona erdem, iyi, doğru der. İnsan hoşuna gitmeyen şeyi ise zaaf, yanlış, kötü olarak isimlendirir. Tüm bu değerlendirmelerin kaynağı ise akıl değil daha önce-sindeki deneyimlerdir. Deneyimler sayesinde olumlu hislerle belli olguları, olumsuz hislerle kötü isten-meyen diğer olguları birleştirmeyi insan öğrenir. Bu sıcak ve soğukun belli koşullarda bir araya gelmesi gibi bir şeydir. Aslında deneyim olmasaydı (algılayan/özne) olguların kendisi (algılanan/nesne) bizzat

veya toplumun yarattığı bir şeydir. Ahlaki yargılarsa kişiden kişiye ve toplumdan topluma değişir.

Dawkins'in insanların dünyasında yer alan özgecilik ve bencil davranışları hayvanların dünyasındaki bencil ve özgecil davranışlarla kıyaslaması; kavram kargaşası, olgu –değer ayrımı gibi bir dizi sorunu da beraberinde getirmiştir. Dawkins özgeciliğin öğretilmesi gerektiğinin farkındadır. Ancak bu oldukça zor bir hedefdir çünkü özgeciliğin altında yatan şey yine insanın bencil doğasıdır. Bu yüzden Dawkins evrimci olmasına rağmen ezilenlerin korunduğu anti-Darwinist bir toplumda yaşamak ister.^[134] Dawkins'in biyolojik hiyerarşisi: En küçük birim DNA-geni, gen-bireyi, birey-toplumu ve toplum-kültürü belirlemektedir. Lewontin, toplumları ırklarına göre ayıran bu hiyerarşiyi ideolojik bulmaktadır. Bencil genlerdeki kodları değiştirmenin tek yolu ise Dawkins'e göre bilim ve bilim insanları gibi gözükmeindedir. Ancak günümüzde davranış ve gen arasındaki ilişki hakkında kimyasal somut kanıtların yetersizliği nedeniyle kesinliğin oluşmadığını da ayrıca belirtir.^[135] Dawkins'e dönük genetik belirlenimcilik ve biyolojik indirgemecilik eleştirilerini göz önünde bulundurduğumuzda gen tasarımlarının değiştirilebileceği konusu, bilim etiği kapsamında incelenmesi gereken ciddi bir konudur.

Sam Harris'in en büyük eleştirisi göreceli ahlak anlayışlarıdır. Nesnel, objektif bir ahlak oluşturulabileceğini bunun için bilimin rehberlik yapması gerektiğini savunmuştur. Ahlakın amacı esenlik, doğal çevre ile insanın zihni arasında bir köprü görevi görmektedir. Sam Harris esenlik ile ilgili ahlaki ilkelerin bilimin bir dalı olarak nöroetik alanda ahlak uzmanlarınca belirlenmesi gerektiğini savunur. Ancak bu alanın çok yeni olduğunu henüz yapılanma aşamasında olduğunu da belirtir. Ahlakın konumu ise devam eden kadim tartışmalardandır. Bir başka sorun esenlik amacından bilinç temeline doğru bir kayış göze çarpmaktadır. Harris bilinci her tür maneviyatın temeli olarak görür ve bilincin en iyi meditasyon tecrübesinde anlaşılabilceğini iddia eder. Bununla birlikte insan doğasının kötülük üretebilme kapasitesinin farkındadır. Bu nedenle insanı ölçü olarak almaz. Harris'in gizemli evrenin merkezindeki bilinç yerine Tanrı'yı neden seçmediği anlaşılabilen başka

nötrdür. Bu açıklamalara dayanarak Hume olgu ve değeri birbirinden ayırıştır. Öznellik anlayışı: Ahlâki olgulara öznel tepki verilir; olgu- değer ayrımını anlamak için tanımlayıcı ve kuralcı dil arasındaki farka bakmak gerekmektedir. Örneğin: "Mehmet, Aylin'i başından bir kez vurdu. Aylin yere düştü. 20.12 de aşırı kan kaybından öldü." Cümlede ahlaki yargı yani yorum yoktur. Tanımlama oldukça keskin ve ayrıntılıdır. Gerçekte cinayetin ahlaki hükmü, cinayetin hukuki hükmü gibidir. Her hükmü de olgular hakkındaki inançlarımıza dayandırdığımız halde "Bu bir cinayet", hem hukuki hem de ahlâki bir açıdan olguların bir yorumudur. Olan; Aylin ölmüştür. Bir tanımlama ya da gözlem değildir. Cinayet hissedilir ya da hissedilmez. Yani ahlâki yargılar duyarlılık meselesidir. (Soccio, Douglas J., Felsefeye Giriş: Hikmetin Yapıtaşları, çev. Kevser Kıvanç Karataş, (İstanbul: Kaknüs Felsefe, 2010), 514-516.

[134] Alper Bilgili, *Bilim Ne Değildir*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2018, 56.

[135] "...üstelik genden davranışa giden yolu üreten embriyonik nedenlerin kimyasal zincirleriyle ilgili minnacık bir fikrimiz olmasa bile." Richard Dawkins, *Gen Bencildir*, Çev: Tunç Tuncay Bilgin Ve Uygur Polat, (İstanbul: Kuzey Yayınları, 2016), 85.

bir durumdur. Bilinç de gizemli Tanrı da gizemli? Neden Tanrı'yı tecrübe etmek istemiyor? Meditasyonda sezgisel duygularını bilimsellik iddiasından dolayı açık ve net olarak ispatlaması gerekir. En azından çok bariz kavramsallaştırma sorununu aşabilmelidir. Blackford'un belirttiği gibi esenlik muğlak, göreceli kalmış olup ölçü olarak belirsizdir. Bir bireyin toplum esenliği için kendi kişisel esenliğinden niçin vazgeçmesi gerektiği ampirik değildir. Rasyonellik sağlanamamıştır.

Dawkins ve Harris 'olgu-değer' ayrımına sürüklenmişlerdir. Hibben'e göre ahlaki doğalci olabilmeleri için "olgu/is" açık bir şekilde ortaya konması gerekir. Humecu etik akılla temellendirme yapmaz, deneyimci ve duygucu olduğu için görecelidir. Bu nedenle ahlaki evrensellik ve nesnellik iddialarının yeterince desteklenmediğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Akalın, Şükrü Haluk. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Tdk, 2011.
- Akarsu, Bedi. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın, 1998.
- Amarnath Amarasingam, "What is the new atheism?"; v. 25, *Studies in Critical Social Sciences, v1 Studies in Critical Research on Religion, Religion and the New Atheism A Critical Appraisal, Studies in Critical Social Sciences*, Amarnath Amarasingam(ed), Leiden-Boston: Brill, 2010.
- Atran, Scott. "Sam Harris's Guide to Nearly Everything". *The National Interest*. 112/ (March/April, 2011): 57-68. https://artisresearch.com/files/articles/atran_sam_harriss_guide.pdf.
- Aydın, Mehmet S. *Din Felsefesi*. İzmir: Dokuz Eylül Ün. Yayınları, 1987.
- Aydın, Mehmet S. *Tanrı-Ahlak İlişkisi*. Ankara: TDVY, 1991.
- Blackford, Russell. "Book Review: Sam Harris' The Moral Landscape", *Journal of Evolution and Technology*. 21/2 (2010), 53-62. Erişim 26.11.2022 <https://jetpress.org/v21/blackford3.htm>.
- Bilgili, Alper. *Bilim Ne Değildir*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2018.
- Badiou, Alain. *Etik*, çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2006.
- Batak, Kemal. *Naturalizm Çıkmazı*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Bolay, Süleyman Hayri. *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Nobel Yayınları, 2013.
- Cherry, Matt - Molleen Matsumura. "10 Myths about Secular Humanism". *Free Inquiry*, 18/1 (kış, 1997/1998). Erişim 26.11.2022 <https://secularhumanism.org/category/the-humanist-hope/>
- Cevizci, Ahmet. *Etiğe Giriş*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.
- Cevizci, Ahmet. *Etik-Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Changeux, Jean-Pierre. *Etiğin Doğal Kökenleri*, çev. Nermin Acar, İstanbul: Mavi Ada, 2000.
- Clark, Kelly James. *Bilim ve/veya Din*, çev. Enis Doko-İbrahim Akbudak, İstanbul: Destek Yayınları, 2019.
- Coşkun, İbrahim. *Ateizm ve İslam*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Dawkins, Richard. *Gen Bencildir*, çev. Tunç Tuncay Bilgin, Uygur Polat, İstanbul: Kuzey Yayınları, 2016.
- Dawkins, Richard. *Genişlemiş Fenotip*, çev. Çağatay Tarhan, İstanbul: Alfa Yayınları, 2018.
- Dawkins, Richard. *Tanrı Yanılışı*, çev. Tunç Tuncay Bilgin, Kalisto, İstanbul: Kuzey Yayınları, 2009.
- Dawkins, Richard. *Kör Saatçi*, çev. Feryal Halatçı, Ankara: Tübitak, 2002.
- Dawkins, Richard. *Ataların Hikâyesi*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Hil Yayıncılık, 2008.
- Doko, Enis - Bulgen, Mehmet. *Güncel Kelam Tartışmaları II*. Enis Doko- Mehmet Bulgen (ed) İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2021, 184-199.
- Dorman, Emre. "Bilimsel Ateizm'e Ateist Düşünürler Tarafından Getirilen Eleştiriler", *Kaygı*, 18/2 (2019), 480-497.
- Dorman, Emre. *Teolojik ve Felsefi Açardan Din Bilim İlişkisi*. (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2019).
- Erdem, Engin. "Dawkins Karmaşası: Naturalizm Saçmalığı". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50/1 (2009), 179-191.
- Flew, Antony. *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Yeryüzü Yayınevi, 2005.

- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Harris, Sam. *Ahlakın Coğrafyası*, çev. Mehmet Egemen Nişancı, Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2016.
- Harris, Sam. *İnancın Sonu*, çev. Tunç Tuncay Bilgin. İstanbul: Kuzey Yayınları, 2014.
- Harris, Sam. *Uyanış*, çev. Bilge Gündüz, İstanbul: Butik Yayıncılık, 2016.
- Harris, Sam. *Waking Up, A Guide To Spirituality Without Religion*. New York London Toronto Sydney New Delhi: Simon-Schuster, 2014.
- Haçerlioğlu, Orhan. "Doğalcılık". *Felsefe Ansiklopedisi*, 1/332. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Hibben, John Grier. "Naturalism". *The Encyclopedia Americana*. (Unv. Of Wisconsin). 19/771. New York Chigago: The Encyclopedia Americana Corporation, 1919.
Erişim 03.11.2022,
<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=wu.89094370723&view=1up&seq=56q1=Naturalism>.
- Hospers, John. *Analitik Felsefeye Giriş*, çev. Şahin Filiz, Ankara: Liberte Yayıncılık, 2017.
- Jablonska, Eva - J. Lamb, Marion. *Evrimin Dört Boyutu*. çev. Mehmet Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Kitcher, Philip. *The Advancement of Science*. New York: Oxford University Press, 1993.
- Kitcher, Philip. "*Bilimsel Bilgi*" çev. Mehmet Ata Az; Paul K. Moser, *Epistemoloji*, çev. Hasan Yücel Başdemir, Nebi Mehdiyev (ed), Ankara: Adres Yayınları, 2020.
- Krebs, Dennis L. *The Origins of Morality – An Evolutionary Account*. New York: Oxford, 2011.
- Korkmaz, Zeynep. "Dini Tecrübe ve Mistisizm." *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 9/15 (Haziran 2007): 199-202.
- Korlaelçi, Murtaza. "Ateizm ve Çeşitleri", *Felsefe Dünyası*, 2/46 (2007), 12-44.
- Kuçuradi, Ioanna. *İnsan ve Değerleri*. İstanbul: Yankı Yayınları, 1971.
- Lewontin, R.C., *İdeoloji Olarak Biyoloji*. çev. Cengiz Adanur, İstanbul: Berdan Matbaacılık, 2015.
- Mccloskey, H. J. *Meta-Ethics And Normative Ethics*. Netherlands: Nijhoff | The Hague, 1969.
- "Naturalism". *The Encyclopedia Americana*. International (ed). 19/796. USA: Connecticut: Americana Corporation: 1979.
- Özlem, Doğan. *Etik-Ahlak Felsefesi*. İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2004.
- Popper, Karl. *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*. çev. İlknur Aka-İbrahim Turan, İstanbul: YKY, 1998.
- Ridley, Matt. *Gen Çeviktir*. çev. Mehmet Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2009.
- Shermer, Michael. *İyilik ve Kötülüğün Bilimi*. çev. Sinem Gül, İstanbul: Vartık Yayınları, 2007.
- Sober, Elliott. *Biyoloji Felsefesi*, çev. Gökhan Akbay vd. İstanbul: İmge Kitabevi, 2009.
- Soccio, Douglas J. *Felsefeye Giriş, Hikmetin Yapıtaşları*. çev. Kevser Kıvanç Karataş, İstanbul: Kaknüs Felsefe, 2010.
- Stroll, A.A. vd. *Etik Kuramları*, çev. Mehmet Türkeri (der). İstanbul: Lotus Yayınevi, 2017.
- Taşlaman, Caner - Enis Doko. *Kur'an ve Bilimsel Zihnin İnşası*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2017.
- Taylor, Charles. *Seküler Çağ*, çev. Dost Körpe. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Tepe, Harun. *Etik ve Metaetik*. Ankara: Türk Felsefe Kurumu, 2011.
- Tiger, Lioner - McGuire, Michael. *Tanrı Beyni*, çev. Ayşe Seda Toksoy. İstanbul: Alfa Bilim, 2018.
- Topaloğlu, Aydın. *Teizm ya da Ateizm*. İstanbul: Furkan Kitaplığı-Kaknüs Yayınları, 2001.
- Tomasello, Michael. *İnsan Ahlakının Doğal Tarihi*, çev. Aylin Onacak. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Tüzer, Abdülkâtil. *Dini Tecrübe ve Mistisizm*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2007.